

Strategic Planning for Sustainable Urban Food Security (Case Study: Rasht City)

Yaser Gholipou¹, Mohsen Ahadnejad Reveshty^{2*}, Aboulfazl Meshkini⁴ and Nader Zali⁵

1. PhD in Geography and Urban Planning, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

2. Professor, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Humanities, University of Zanjan, Zanjan, Iran.

3. Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning, Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran.

4. Associate Professor, Department of Urban Planning, Faculty of Architecture and Art, University of Guilan, Rasht, Iran.

* Corresponding Author, Ahadnejad@znu.ac.ir

Received Date:
10/11/2024

Revise Date:
14/01/2025

Accepted Date:
20/01/2025

Published Date:
23/10/2025

Article Info Abstract

Urbanization has emerged as one of the most pressing global challenges, giving rise to a myriad of issues in both developing and developed countries. Ensuring food security for urban dwellers has become a paramount concern. Food security is achieved when all people, at all times, have physical, social, and economic access to sufficient, safe, and nutritious food to meet their dietary needs and food preferences for an active and healthy life. To attain sustainable food security, comprehensive strategies must be developed that align with the principles of food systems. This study aims to formulate strategies for sustainable urban food security in Rasht city, Iran. Data were collected through semi-structured interviews and the Delphi method. The SWOT and QSPM analytical models were employed to rank the strategies. Findings reveal that Rasht's food system should prioritize both adaptive (WO) and aggressive (SO) strategies. Three adaptive strategies were identified: promoting organic, local, and culturally appropriate food production; empowering marginalized groups through education, policy, and housing initiatives; and emphasizing the region's unique capabilities through a specialized approach. Moreover, three aggressive strategies were prioritized: managing Rasht's food system based on a hybrid governance approach, fostering collaboration among all stakeholders in food system decision-making, and integrating food system management with energy, water, and land considerations. In conclusion, sustainable food security is a complex and multifaceted concept that necessitates a holistic perspective. The added dimension of urban context further complicates this issue. Strategic planning, as a structured and forward-looking approach, can be a powerful tool in achieving sustainable food security.

Articles extracted from Thesis
Volume 6, Issue 21, Autumn 2025
Pages 100 - 123

Keywords: Strategic Planning, Food Security, Urban Sustainability, Rasht

Cite this article:

Gholipour, Y., Ahadnejad Reveshti, M., Meshkini, A., & Zali, N (2025). Strategic Planning for Sustainable Urban Food Security (Case Study: Rasht City). *Journal of Economic Geography Research*, 6 (21), 100-123.

 <https://doi.org/10.30470/jegr.2025.2045363.1240>

2821-2266 © University of Zanjan.

This is an open access article under the CC BY-NC/4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Extended Abstract**Introduction**

By 2050, about 70% of the world's population will live in urban areas, facing growing challenges, particularly in developing regions. One of the most critical issues is food access, as food insecurity continues to rise across the Global South. Food security encompasses availability, accessibility, utilization, and stability, all of which are necessary for a healthy, productive life. Beyond food availability, access must be equitable, culturally appropriate, and sustainable. Stable food supply depends heavily on income and social resilience, yet many urban populations continue to suffer from malnutrition and unstable access to food. Modern urban food systems are increasingly complex, influenced by global supply chains linking production, consumption, and waste management. In the Global North, over 90 regional and urban food strategies have been implemented, connecting food policy to sustainability goals and urban infrastructure—such as transport, housing, and waste. International organizations like FAO and the Milan Food Policy Pact have promoted better nutrition and poverty reduction, but integration of urban food strategies into broader sustainable development frameworks remains limited. Local characteristics—economic, cultural, geographic, and institutional—are critical in designing context-sensitive food systems. In Guilan province, with its favorable ecological conditions, agriculture has historically been vital. However, Rasht's food security is currently fragile, largely dependent on surrounding rural areas and external imports. Urban expansion over fertile lands, weak governance, and ineffective land management have undermined agricultural viability. To achieve sustainable urban food security, local agricultural capacities must be reinforced. This study, therefore, aims to develop strategies for sustainable food security in Rasht by leveraging local resources and systems-based urban policies.

Methodology

The study adopts a qualitative-integrative research design grounded in a systems approach, viewing food as a complex and dynamic process within the broader urban

system. Urban food security is treated as an outcome of sustainable food systems that require alignment across multiple dimensions: availability, accessibility, utilization, stability, agency, and sustainability. Using an inductive and process-oriented approach, the research combines SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) analysis with the Quantitative Strategic Planning Matrix (QSPM) model to identify and prioritize strategies. A Delphi-based expert panel—comprising 35 participants, including professors and graduate students—was used to collect data, evaluate indicators, and reach consensus. The study first identified internal and external factors affecting Rasht's food system, forming an Internal-External (IE) matrix. It then proposed practical strategies categorized into four types: competitive (SO), diversification (ST), adaptive (WO), and defensive (WT). Each category was later ranked using the QSPM model to determine priority strategies for implementation.

Results and Discussion

The findings highlight a range of strategic approaches to enhance Rasht's urban food security.

Competitive (SO) Strategies:

- Foster synergy among stakeholders in urban food governance.
- Promote urban agriculture and gardening within city boundaries.
- Strengthen urban–rural linkages through regional innovation systems.
- Advance civic education—especially for women, children, and the elderly—to enhance nutritional literacy.
- Encourage food festivals and social cooking events to raise awareness of healthy diets.
- Attract investment for sustainable food system management.
- Implement smart city tools for urban food system monitoring.
- Integrate food system management with energy, water, and land planning.
- Apply hybrid governance models to coordinate public and private actors.

Diversification (ST) Strategies:

- Establish resilience policies for food systems and promote sustainable resource use.

- Increase urban planners' involvement in food policy design.
- Reduce gender disparities in food system leadership.
- Enhance support mechanisms for vulnerable populations.
- Develop food labeling, quality standards, and marketing infrastructure.
- Provide subsidies for nutritious food products.
- Guarantee land tenure for urban farms and gardens.
- Manage and reduce urban food waste effectively.
- Continuously assess and strengthen stakeholder capacity in food management.
- Hold urban managers accountable for food system outcomes.
- Promote sound land governance and protect agricultural zones.
- Support short food chains and guarantee purchase of local products.
- Strengthen small and medium-sized enterprises (SMEs) with government support.
- Facilitate partnerships between public and private actors to deliver nutritious food.

Adaptive (WO) Strategies:

- Encourage production of organic, local, and culturally relevant foods.
- Incorporate designated agricultural zones in city master plans.
- Support direct sales and short supply chains between producers and consumers.
- Reform outdated food system regulations.
- Develop facilities for local processing, storage, and distribution.
- Introduce taxes on unhealthy food production and marketing.
- Capitalize on regional strengths through smart specialization.
- Use technology to enhance food system efficiency and transparency.
- Expand investment in digital, financial, and logistical infrastructure.
- Empower marginalized groups through education, housing, and policy inclusion.
- Improve the regulatory environment to promote nutritious diets.
- Monitor informal and unregulated food supply chains.

Defensive (WT) Strategies:

- Revitalize local food culture through creative urban initiatives.
- Establish a city-level monitoring system for household food security.
- Integrate food governance into urban planning frameworks.
- Encourage multi-level governance approaches for local sustainability.

Collectively, these strategies demonstrate that urban food security in Rasht requires cross-sectoral coordination, innovation, and community engagement. Emphasis on education, inclusivity, and smart management tools will enhance system resilience while addressing environmental and social challenges.

Conclusion

Developing an effective urban food strategy is essential for achieving sustainability, resilience, and equity in cities like Rasht. Prioritizing local food production, improving access, and encouraging social participation can help mitigate food insecurity, environmental stress, and health disparities. Successful implementation depends on collaboration among multiple stakeholders—governments, private investors, civil society, and residents. The study categorizes Rasht's urban food security strategies into revisionary (addressing internal weaknesses) and competitive (leveraging external opportunities). It emphasizes a systems-based, integrative approach to link food policies with urban sustainability goals. Without such a holistic framework—one that connects food security with social, economic, and environmental dimensions—efforts to guarantee the right to food in Rasht will remain incomplete. In conclusion, the research underscores the need for coherent governance, local empowerment, and continuous monitoring to achieve sustainable urban food security. Building upon local strengths and reducing dependency on external sources are

vital steps toward resilience and self-sufficiency in Rasht's urban food system.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت غذایی پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر رشت)

یاسر قلی‌پور^۱، محسن احدنژاد روشتی^{۲*}، ابوالفضل مشکینی^۳ و نادر زالی^۴

۱. دکترای تخصصی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

۳. استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

۴. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۵. دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و هنر، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

تاریخ دریافت:	تاریخ بازنگری:	تاریخ پذیرش:	تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۰۸/۱۹	۱۴۰۳/۱۰/۲۵	۱۴۰۳/۱۱/۰۱	۱۴۰۴/۰۸/۰۱

اطلاعات مقاله چکیده

شهرنشینی یکی از چالش‌های اصلی جهان معاصر است که در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه مسائل متعددی را ایجاد کرده است. تأمین امنیت غذایی برای شهروندان در این جهان شهرنشین‌شده، به عنوان یکی از نگرانی‌های اساسی مطرح است. امنیت غذایی زمانی تحقق می‌یابد که تمام افراد، در همه زمان‌ها و مکان‌ها، به غذای سالم، مغذی و متناسب با ترجیحات غذایی خود دسترسی داشته باشند. تدوین راهبردهای اجرایی در مسیر دستیابی به امنیت غذایی پایدار (در ابعاد موجودی، دسترسی، بهره‌مندی، ثبات، عاملیت و پایداری)، ضرورت برنامه‌ریزی شهری مبتنی بر اصول سیستم‌های غذایی را آشکار می‌سازد. هدف پژوهش حاضر، تدوین راهبردهای دستیابی به امنیت غذایی پایدار شهری در شهر رشت است. داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و روش دلفی گردآوری شده و از مدل‌های تحلیلی SWOT و QSPM برای رتبه‌بندی و اولویت‌بندی راهبردها استفاده گردیده است. نتایج نشان می‌دهد که سیستم غذای شهر رشت باید بر راهبردهای بازنگری (WO) و رقابتی (SO) تمرکز کند. در همین راستا، سه راهبرد «تولید غذای ارگانیک، محلی و منطبق با فرهنگ منطقه»، «توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده‌شده از طریق آموزش، سیاست‌گذاری و ابتکارات حوزه مسکن» و «تأکید بر قابلیت‌های ویژه منطقه بر پایه رویکرد تخصصی‌سازی هوشمند» از اولویت‌های راهبردهای بازنگری محسوب می‌شوند. همچنین، راهبردهای «مدیریت سیستم‌های غذای رشت بر اساس حکمروایی هیبریدی»، «هم‌افزایی میان همه ذی‌نفعان در فرایند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری غذایی» و «مدیریت یکپارچه سیستم‌های غذایی با تأکید بر پیوند انرژی، آب و زمین» از راهبردهای رقابتی برتر برای تحقق امنیت غذایی پایدار در رشت به شمار می‌آیند.

مقاله برگرفته از رساله دکتری
دوره ۶، شماره ۲، پاییز ۱۴۰۴
صص ۱۰۰-۱۳۳

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ریزی راهبردی، امنیت غذایی، پایداری شهری، رشت

Ahadnejad@znu.ac.ir

* نویسنده مسئول:

ارجاع به این مقاله: قلی‌پور، یاسر؛ احدنژاد روشتی، محسن؛ مشکینی، ابوالفضل و زالی، نادر (۱۴۰۴). برنامه‌ریزی راهبردی امنیت غذایی پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر رشت)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، ۶ (۲)، ۱۰۰-۱۲۳.

<https://doi.org/10.30470/jegr.2025.2045363.1240>

2821-2266 © University of Zanjan.

This is an open access article under the CC BY-NC/4.0/License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

بیان مساله

تا سال ۲۰۵۰ حدود ۷۰ درصد مردم جهان در مناطق شهری زندگی خواهند کرد. مکان‌هایی که بدون شک با چالش‌های متعدد روبه‌رو خواهند شد. بخش زیادی از این جمعیت مربوط به شهرهای کشورهای در حال توسعه است. با این وجود در حال حاضر دسترسی به غذا به طور فزاینده‌ای به یک چالش در اکثر کشورهای جنوب جهانی تبدیل شده است، جایی که ناامنی غذایی همچنان در حال افزایش است (Frayne et al, 2010) و در پاسخ باید در جهت تأمین غذا و تغذیه و بهبود امنیت غذایی در این کشورها اقدام کرد. امنیت غذایی مستقیماً با تغذیه و سلامت و در دسترس بودن و دسترسی به مواد غذایی مرتبط است (Havas & Salman, 2011). این امر بدان معناست که وقتی افراد در هر زمان به غذای کافی دسترسی داشته باشند، شانس امنیت غذایی آن‌ها افزایش می‌یابد. با این حال، موجود بودن غذا به تنهایی کافی نیست؛ بلکه غذای موجود نیز باید در دسترس، از نظر فرهنگی مناسب و به درستی برای یک زندگی سالم و مولد استفاده شود (Barrett, 2010). همچنین لازم است که ثبات در تأمین مواد غذایی موجود نیز وجود داشته باشد (FAO, 2008). دسترسی به غذا در فضاهای شهری از ابعاد مهم امنیت غذایی به شمار رفته و درآمد در ثبات دسترسی به غذا از عوامل بنیادی است (Pendleton et al, 2012). این در حالی است که تعداد زیادی از جمعیت شهری جهان با چالش‌های غذایی و سوء تغذیه شدید روبه‌رو هستند. همچنین سیستم‌های غذایی اقتصادهای جهانی پیچیده شده است. این سیستم‌ها به عنوان جریانی از کالاها، فرآیندها، دانش و ارزش‌های نمادین و شناختی شناخته می‌شوند که گردش مواد غذایی را در تمام مراحل زنجیره تأمین، از زمان تولید تا مصرف و مدیریت ضایعات مواد غذایی تنظیم می‌کنند. از آغاز قرن حاضر، بیش از ۹۰ طرح و راهبرد سیستم غذایی پایدار شهری و منطقه‌ای توسط مدیران محلی در شمال جهانی به کار گرفته شده است و برای اولین بار شهرهای صنعتی رهبری سیاستگذاری‌های غذایی را بر عهده گرفته و به دنبال خوانش غذا به عنوان یک سیستم شهری هستند که پایداری آن به شدت با پایداری سایر زیرساخت‌های اساسی شهری از جمله حمل‌ونقل و مسکن، مدیریت آب و پسماند پیوند خورده است (Ilieva, 2017). در همین راستا سازمان‌ها و موسسات مختلف بین‌المللی در چند دهه گذشته با مسأله غذا و تغذیه در جهان درگیر بوده و برنامه‌ها و سیاست‌های مختلفی با هدف بهبود وضعیت تغذیه و کاهش فقر و سوء تغذیه تدوین شده است. از جمله این سازمان‌ها و موسسات می‌توان به فائو (سازمان خواروبار جهانی)^۱، پیمان سیاست غذایی میلان^۲، سند ۲۰۳۰^۳، دستور کار جدید شهری^۴ و ... اشاره کرد. در واقع این نهادها در کنار انجام تحقیقات و پیمایش‌های جهانی و شناخت وضعیت موجود غذا و امنیت غذای جهانی، به تدوین برنامه اقدام و راهبردهای مختلف هم پرداخته‌اند. علی‌رغم افزایش تحقیقات در زمینه نقش شهرها در پایداری مسائل غذایی، هم‌افزایی بالقوه بین نسل جدید سیاست‌های غذایی شهری و اهداف توسعه پایدار توجه محدودی را به خود جلب کرده است (Sonnino, 2016; Cohen, 2011). از سوی دیگر شهرها با چالش‌های مشترک زیادی روبه‌رو هستند که به واسطه ساختار محلی آنها به وجود می‌آید. سیستم‌های غذایی شهری و سیاست‌ها ناگزیر به ویژگی‌ها و شرایط خاص یک شهر از جمله عوامل تاریخی و فرهنگی، قدرت و بنیان اقتصاد محلی، موقعیت جغرافیایی و منابع طبیعی، زیرساخت‌ها و عوامل اجتماعی و سیاسی مانند ساختارهای حاکمیتی و قدرت دولت و جامعه مدنی بستگی دارد (Moragues et al, 2013). در نتیجه سیستم‌های غذایی در سراسر جهان در اشکال مختلف وجود دارد و هر یک با توجه به مکان و فضای حاکم بر آن‌ها، راهبردهای اجرایی مختلفی را نیاز دارد.

در مواجهه با نگرانی‌های رو به رشد زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی ناشی از فرآیندهای شهرنشینی، شهرها نقش محوری فزاینده‌ای در شناخت نحوه تأثیرات سیستم غذایی بر بسیاری از چالش‌هایی که امروزه با آن‌ها مواجه هستند، ایفا می‌کنند؛ از جمله شامل اسپرال شهری، که برای اهداف ساخت‌وساز یا تولید، مناطق طبیعی و نیمه طبیعی را در معرض خطر قرار می‌دهد و توانایی آنها را برای آرایه

1. Food & Agriculture Organization
 2. Milan Food Policy Pact
 3. 2030 Agenda
 4. New Urban Agenda

خدمات اکوسیستمی که برای زندگی انسان اساسی است، به خطر می‌اندازد. پایداری اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی زنجیره تأمین مواد غذایی، از مرحله تولید، پردازش و توزیع تا مدیریت زباله‌های شهری. شیوه‌های ارتباط مجدد شهر و حومه، شهر و مناطق روستایی؛ بهداشت عمومی که در آن نقش غذای سالم و در دسترس نقش مهمی در کیفیت زندگی ایفا می‌کند؛ فرهنگ غذایی که از طریق آن آگاهی شهروندان نسبت به انتخاب‌های غذایی عادلانه‌تر و پایدارتر افزایش می‌یابد (Sgroi, 2022).

امروزه نقش شهرها در نظام برنامه‌ریزی توسعه سیستم‌های غذایی بر کسی پوشیده نیست. این مکان‌ها بعد از سال‌ها سکوت در سیاستگذاری غذایی به پا خاسته و اقدامات محلی را در راستای تأمین غذای پایدار به کار گرفته‌اند. راهبردهای غذای شهری در جهت حرکت می‌کنند که تغییر در سیستم‌های غذای شهری را در پی دارد. هدف این راهبردها قرار دادن غذا در دستور کار شهری، سرمایه‌گذاری توسط بازیگران موجود و ایجاد هم‌افزایی با پیوند دادن گروه‌های مختلف ذینفع در عرصه‌های شهری است (Moragues et al, 2013). بنابراین لازم است مسأله غذا به عنوان یک موضوع فراگیر و چند کارکردی تعبیر شود که شامل برنامه‌های عملی مستقل سنتی است و امروزه در مواجهه با تحولات عمیقی که در شهرها رخ می‌دهد، مستلزم انسجام و ارتباط با سیاست‌های اصلی دستور کار شهری است. استان گیلان با ظرفیت‌های طبیعی و اکولوژیکی خاص خود همواره مکان مناسبی برای تولید غذا بوده است. تولید محصولاتی همچون برنج، چای و انواع میوه به عنوان منابع مهم غذایی مردم استان و حتی کشور، جایگاه ویژه‌ای در راستای توسعه محصولات غذایی به این استان داده است. شهر رشت به عنوان مرکز استان و از جمله مراکز عمده به لحاظ تراکم و بار جمعیتی همواره مورد توجه برنامه‌ریزان و سیاستگذاران مطالعات شهری و کشاورزی بوده است. با این وجود توجه به مسأله غذا در شهر رشت نیز مانند سایر نقاط شهری جهان و ایران، تاکنون از بیرون نگریده شده و بعد مکانی و درونی به خود نگرفته است. بعد تأمین غذا در این شهر بیشتر به تولید مناطق پیرامونی و روستایی و واردات غذایی مربوط است و کمتر به توانمندی‌ها و قابلیت‌های محل با توجه به رویکردها و تاکتیک‌های جدید در حوزه تولیدات مواد غذایی متکی بوده است. از طرف دیگر نقص سیاست‌ها و طرح‌های تولیدی در راستای برنامه‌ریزی توسعه مواد غذایی در استان به وضوح قابل مشاهده است. توسعه شهری نامتوازن و افسار گسیخته طی چند دهه گذشته و بلعیدن زمین‌های حاصلخیز اطراف شهر یکی از دلایل عمده‌ای است که در کنار ضعف حکمرانی و مدیریت یکپارچه زمین شهری بر کاهش تولیدات و توزیع نامناسب ثروت در بین ساکنان منطقه شده است. این ساختار نامتناسب سبب شده است کشاورزی به عنوان اصلی‌ترین شغل مردم استان مقرون به صرفه نبوده و تغییرات کاربری و پوشش زمین و انتقال سرمایه‌ها به سمت املاک و مستغلات جا پای آن بگذارد. بنابراین با توجه به ظرفیت‌های مختلف انسانی و طبیعی استان در راستای تولید محصولات کشاورزی و باغی و نقش بی‌بدیل آن در تأمین و پایدارسازی امنیت غذایی در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی لازم است سیاست‌ها و راهبردهای توسعه شهری در جهتی قرار گیرد که پیامد آن دستیابی به امنیت غذای پایدار باشد. رویکرد تحقیق حاضر آن است که مناطق شهری باید از نگاه سنتی مصرف‌کننده صرف محصولات روستایی خارج شده و تا حد ممکن بر قابلیت‌های طبیعی، انسانی، زیرساختی و تکنولوژیکی خود تأکید نمایند. در شهر رشت مدیران شهری تا کنون به این ظرفیت‌ها توجه ننموده و راهبرد و برنامه خاصی در این زمینه ارائه نکرده‌اند. در همین راستا هدف تحقیق حاضر آرایه راهبردهای مناسب در جهت دستیابی به امنیت غذایی پایدار شهری رشت است. در واقع پژوهش در پی پاسخ به این سوال است که کدام راهبردهای اجرایی به پایداری امنیت غذایی در شهر رشت منجر خواهد شد؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

امنیت غذایی

درک مفهوم امنیت غذایی طی ۵۰ سال گذشته به طرق مهمی تغییر کرده و تکامل یافته است (Maxwell, 1996) و این بینش‌های به‌روزرشده به طور مداوم در گزارش‌های پانل تخصصی کارشناسان^۱ منعکس شده است. اصطلاح امنیت غذایی برای اولین بار در کنفرانس

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... اقلی پور و همکاران

جهانی غذا در سال ۱۹۷۴، در بحبوحهٔ زمان افزایش قیمت مواد غذایی و نگرانی گسترده در مورد تأثیر آشفتگی بازار بر افزایش گرسنگی جهان، تعریف شد. در این زمینه، امنیت غذایی به عنوان موجودبودن مواد غذایی کافی در جهان در همهٔ زمان‌ها برای حفظ گسترش مداوم مصرف مواد غذایی و جبران نوسانات در تولید و قیمت‌ها، تعریف شد (FAO, 1974). این تعریف منعکس‌کنندهٔ تفکر غالب در آن زمان بود که گرسنگی عمدتاً محصول عدم دسترسی به منابع غذایی کافی در سطح جهان و بی‌ثباتی قیمت‌های بین‌المللی است. این کار نشان داد که موجودبودن تنها یکی از عوامل موثر بر تداوم گرسنگی است و توانایی فرد برای دسترسی به غذا بسیار مهم است. همچنین تعدادی از عوامل مانند شرایط بازار، اشتغال و معیشت و مالکیت دارایی‌ها وجود دارد که نشان می‌دهد چرا برخی از آسیب‌پذیرترین افراد جهان حتی در شرایط عرضهٔ مواد غذایی فراوان قادر به دسترسی به غذا نیستند.

امنیت غذایی در تحقیقات توسعه از اواخر دههٔ ۱۹۰۰، با تمرکز بر خودکفایی از نظر تولید غذا در داخل مرزهای ملی مشهود بوده است (Sonnino, 2016). با این حال، افزایش تولید هیچ تضمینی برای دسترسی همه به غذای کافی ایجاد نکرد و گرسنگی در سرتاسر جهان، به ویژه در جهان جنوب ادامه یافت. کار بنیادی سن^۱ (۱۹۸۲) در مورد استحقاق غذایی این گزاره را که گرسنگی بیشتر با توزیع و دسترسی ارتباط دارد تا وجود فیزیکی صرف غذا در منطقه، تأیید و برجسته کرد (Connolly-Boutin & Smit, 2016). این نوع برداشت از امنیت غذایی منجر به تغییر مفهوم از توانایی برآوردن نیازهای غذایی به روشی ثابت (Anderson, 1999) در زمانی شد که همهٔ مردم در همهٔ زمان‌ها دسترسی فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی به غذای کافی، ایمن و مغذی و ترجیحات غذایی آنها برای یک زندگی فعال و سالم داشته باشند (FAO, 2003). این بینش در تعریف فائو در سال ۱۹۸۳ از امنیت غذایی به این صورت منعکس شد: «تضمین اینکه همهٔ مردم در همهٔ زمان‌ها، هم دسترسی فیزیکی و هم اقتصادی به غذای اساسی موردنیاز خود دارند» (FAO, 1983) و تعریف بانک جهانی از امنیت غذایی به عنوان «دسترسی همهٔ مردم در هر زمان به غذای کافی برای یک زندگی فعال و سالم» (World Bank, 1986). در واقع در این دهه بعد دسترسی به تعریف امنیت غذایی اضافه شد. این تعریف مجدداً در «وضعیت ناامنی غذایی ۲۰۰۱» توسط فائو (۲۰۰۱) اصلاح شده است، زیرا امنیت غذایی وضعیتی است که زمانی وجود دارد که همهٔ مردم در همهٔ زمان‌ها دسترسی فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی به غذای کافی، ایمن و مغذی داشته باشند که ترجیحات غذایی رژیم آنها را برای یک زندگی فعال و سالم برآورده می‌کند (UNFAO, 2001; World Food Summit, 1996). این مفهوم جدید بر مصرف، بعد تقاضا و مسایل دسترسی افراد آسیب‌پذیر به غذا و استحقاق افراد و خانوارها تمرکز دارد (Javadi et al, 2022:2). تعریف فوق دارای چهار بعد مهم است که در دهه‌های گذشته به عنوان مباحث محوری مدنظر بوده است - شامل موجودبودن و دسترسی، بهره‌مندی (اشاره به جذب مواد مغذی) و ثبات (با اشاره به ثبات سه بعد دیگر). به طوری که این ابعاد نیز به طور متوالی در ادبیات دانشگاهی امنیت غذایی و تغذیه برجسته شده‌اند (Webb et al., 2006; Barrett, 2010). در سال ۲۰۰۶، فائو یک خلاصه خط‌مشی منتشر کرد تا این ابعاد کلیدی را به عنوان ارکان شناسایی مسیرهای سیاسی برای بهبود امنیت غذایی تقویت کند (FAO, 2006).

دسترسی به غذا به موارد زیر بستگی دارد: تولید قابل توجه غذای خانگی، منابع مالی پایدار برای خرید مواد غذایی، قیمت‌ها و بازارهای غذایی با ثبات و وجود شبکه‌های ایمنی اجتماعی رسمی/غیررسمی. از نظر بهره‌مندی غذایی، مراقبت و شیوه‌های تغذیه مناسب باید رعایت شود. همچنین، تهیه غذا، توزیع غذا درون خانوارها و استفاده‌ی بیولوژیکی از مواد غذایی مصرفی باید به دقت نظارت شود. بنابراین امنیت غذایی از این دیدگاه اغلب نتیجه راهبردهای معیشتی است که توسط خانوارها اتخاذ می‌شود.

حتی با درک این موضوع که امنیت غذایی عناصر متعددی را در بر می‌گیرد، گفتمان جهانی در مورد امنیت غذایی همچنان تحت سلطهٔ این ایده‌آل است که مسائل امنیت غذایی را می‌توان از طریق افزایش تولید و حمایت از تولیدکنندگان روستایی حل کرد (Crush & Frayne, 2011) و سیاست‌های بخشی مربوطه، مانند برنامه‌های کشاورزی یا امنیت غذایی، عمدتاً به مناطق روستایی می‌پردازد و در سطوح بالاتر حکمروایی، توسعه می‌یابد (Sonnino, 2009).

اولین پاسخ بین‌المللی به امنیت غذایی، بیانیه رم^۱ و برنامه اقدام^۲ ۱۹۹۶ (FAO, 1996) بود که هدف اصلی آن کاهش پنجاه درصدی تعداد افراد دارای سوءتغذیه تا سال ۲۰۱۵ بود (Clover, 2003). کمیته امنیت غذایی جهانی^۳ با محدود کردن تعهدات گسترده برنامه اقدام به این موضوع پاسخ داد و بر رویکردی دوگانه متمرکز شد که مستلزم این بود که سیستم‌های حمایت اجتماعی تقویت شده و کشاورزی خرده‌مالکی حمایت شود. سیاست‌ها و برنامه‌های بعدی متعددی از این سوگیری دوگانه برای توسعه روستایی و تولیدات کشاورزی خرده‌مالکی پیروی کردند، از جمله چارچوب جامع اقدام^۴ (۲۰۰۸) و وضعیت امنیت غذایی و تغذیه در گزارش جهانی (۲۰۰۸) (Crush, 2010). آخرین مبحث در دستور کار توسعه، یعنی اهداف توسعه پایدار سازمان ملل متحد^۵، همچنان این تعصب روستایی را نشان می‌دهد. با تصویب دستور کار ۲۰۳۰، جامعه بین‌المللی متعهد به ریشه‌کن کردن گرسنگی و فقر و دستیابی به اهداف مهم دیگر از جمله پایدار کردن کشاورزی در تولید و توزیع مواد غذایی، تأمین زندگی سالم و کار شایسته برای همه، کاهش نابرابری در تولید و مصرف مواد غذایی و فراگیر کردن رشد اقتصادی شد و جایگاه غذا و تغذیه در اهداف توسعه پایدار فراتر از هدف (گرسنگی صفر)، در راستای هم‌افزایی با بسیاری از اهداف دیگر به رسمیت شناخته شد (Leach et al., 2018; Leach, 2015).

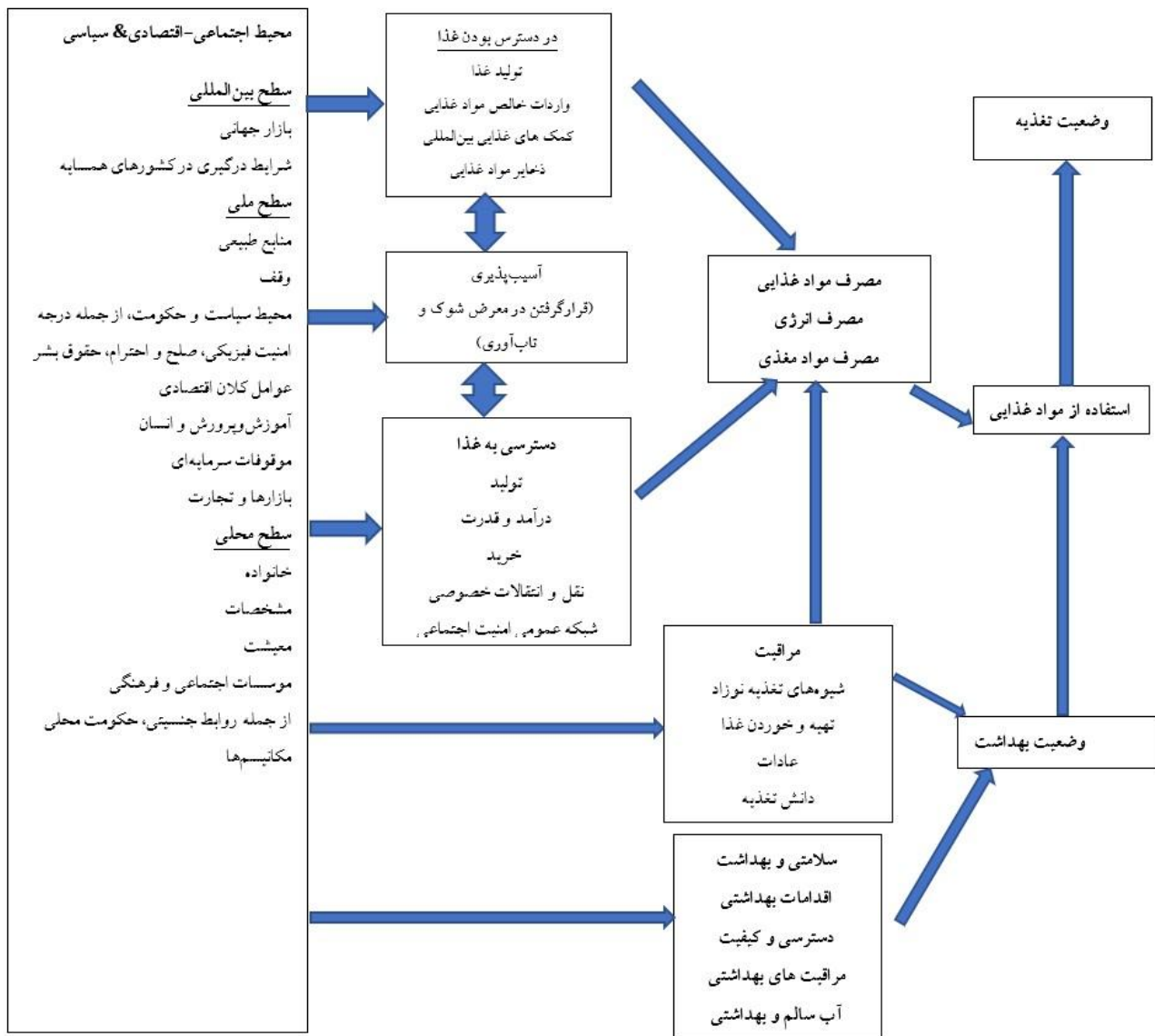
تعاریف امنیت غذایی در طول زمان از زمان اولین معرفی این اصطلاح در زمینه سیاست در اوایل دهه ۱۹۷۰ تکامل یافته است. امنیت غذایی شامل چهار بعد موجود بودن، دسترسی، ثبات و بهره‌مندی است (FAO, 2013). البته قابل توجه‌ترین تفاوت بین تعاریف مختلف تغییر از تمرکز محدود بر تولید مواد غذایی به یک مفهوم‌سازی گسترده‌تر است که شامل چهار بعد کلیدی فوق است (Tacoli, 2013). از زمان بحران غذایی ۲۰۰۷-۲۰۰۸، این چارچوب چهار ستونی تا حدودی در کمیته امنیت غذایی جهانی سازمان ملل^۶ (CFS) و سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل متحد به یک قانون تبدیل شده است (Clapp et al, 2022:5). این تعریف در ابتدا فقط شامل عناصر موجود بودن^۷، دسترسی^۸، بهره‌مندی^۹ و ثبات^{۱۰} بود (Slade et al, 2016)، اما اخیراً (ژوئن ۲۰۲۰) پانل تخصصی کارشناسان (HLPE, 2020) عناصر عاملیت^{۱۱} و پایداری^{۱۲} را هم اضافه کردند. با بررسی^{۱۳} و هایسون^{۱۴} (Battersby & Haysom, 2019) تأکید کردند که چگونه موجود بودن غذا به حضور فیزیکی غذا در یک منطقه و ترکیبی از انواع مواد غذایی موجود در مناطق مختلف اجتماعی-اقتصادی اشاره دارد. دسترسی با توجه به نظر تامپسون^{۱۵} و همکاران (Thompson et al, 2010) توانایی به دست آوردن غذا است. تو^{۱۶} و همکاران (Toth et al, 2016)، معتقدند دسترسی در مناطق شهری تا حد زیادی به رابطه بین درآمد و قیمت مواد غذایی مربوط می‌شود و بنابراین توانایی کسب درآمد پولی پیش‌نیازی برای تضمین امنیت غذایی است (Armar-Klimesu, 2000). در تعریف دسترسی مهم است که به دسترسی فیزیکی و اقتصادی به غذا توجه شود. همچنین باید در نظر داشت که خرید غذا تنها هزینه‌ای نیست که خانوارهای شهری با آن روبرو هستند و ممکن است خانوارها امنیت غذایی خود را قربانی کنند تا سایر هزینه‌های زندگی شهری را بپردازند (SACN, 2015). استفاده یا بهره‌مندی به توانایی افراد برای به دست آوردن مزایای بیولوژیکی از غذا بر اساس ارزش غذایی آن اشاره دارد (Thompson et al, 2010). تغییر رژیم غذایی ممکن است ناشی از طیفی از عوامل غذایی و غیرغذایی باشد که بر امنیت تغذیه خانوارها

1. Rome Declaration
2. 1996 Plan for Action
3. The Committee on World Food Security
4. Comprehensive Framework for Action
5. Sustainable Development Goals
6. United Nations Committee on World Food Security
7. Availability
8. Access
9. Utilization
10. Stability
11. Agency
12. Sustainability
13. Battersby
14. Haysom
15. Thompson
16. Toth

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... / اقلی پور و همکاران

تحلیل می‌شود. مدرن‌سازی رژیم‌های غذایی در نتیجه کاهش زمان پخت غذا، هزینه‌های آب و انرژی و فاصله بیشتر بین خانه و محل کار، نشان می‌دهد که چگونه ترجیحات غذایی ممکن است بر امنیت غذا و تغذیه تأثیر بگذارد. این بعد خرده‌فروشان غیرغذایی و ترکیبی از انواع مواد غذایی موجود در مناطق شهری را نیز در نظر می‌گیرد (Battersby & Haysom, 2010). ثبات امنیت غذایی به توانایی دسترسی به غذای کافی در همه زمان‌ها و عدم کاهش دسترسی به دلیل شوک‌ها یا رویدادهای چرخه‌ای اشاره دارد (Battersby & Haysom, 2010; Armar-Klemesu, 2000). شوک‌ها به رویدادهای ناگهانی مانند بحران جهانی غذا در سال ۲۰۰۷-۲۰۰۸ و همه‌گیری اخیر کووید-۱۹ اشاره دارد (Capelli, 2020). پانل تخصصی کارشناسان (Sonnino, 2016) تأکید کرد که ثبات به توانایی سیستم غذایی برای مقابله با شوک‌های کوتاه‌مدت و رویدادهای چرخه‌ای اشاره دارد، در حالی که پایداری^۱ توانایی سیستم غذایی برای مقاومت در برابر اختلالات طولانی‌مدت را شامل می‌شود. بنابراین پایداری به توانایی سیستم غذایی برای اطمینان از امنیت غذایی و تغذیه نسل‌های فعلی و آینده اشاره دارد که به سیستم‌های اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی که مبتنی بر پانل تخصصی کارشناسان است، توجه دارد (HLPE, 2020). اختلالات درازمدت که ممکن است بر این بعد تأثیر بگذارد به تأثیرات تغییرات آب‌وهوا و کاهش منابع طبیعی مربوط می‌شود. تغییرات اقلیمی نه تنها در نتیجه افزایش گرمایش و کاهش بارندگی، بلکه با در نظر گرفتن آسیب‌پذیری جمعیت، تأثیر منفی بر پایداری امنیت غذایی خواهد داشت (Thompson et al, 2010). کاهش بهره‌وری محصولات نه تنها بر ثبات و پایداری امنیت غذایی، بلکه بر در دسترس بودن آن مواد غذایی در بازار نیز تأثیر می‌گذارد (Ringler et al, 2015). روش فعلی تولید محصولات کشاورزی دارای جنبه‌های منفی متعددی است، مانند فرسایش خاک، کمبود آب، اختلال در اکوسیستم و از بین رفتن تنوع زیستی که همگی تأثیرات تغییرات آب‌وهوایی را بیشتر می‌کند (Godfray et al, 2010).

عاملیت، طبق نظر پانل تخصصی کارشناسان (HLPE, 2020)، به توانایی افراد برای تأثیرگذاری بر تغییر در سیستم غذایی اشاره دارد. این قانون بر حقوق افراد برای غذا و تغذیه کافی و تصمیم‌گیری در مورد آنچه که می‌خواهند بخورند و اینکه چگونه و کجا آن مواد غذایی تولید، پردازش و توزیع می‌شود، تأکید می‌کند. اگرچه مفهوم عاملیت ممکن است اخیراً به بخشی از عناصر تعریف امنیت غذایی تبدیل شده باشد، حضور این مفهوم در گفتمان امنیت غذایی به قدمت کار سن در مورد استحقاق غذایی (Sen, 1982) برمی‌گردد. تحقیق وی نشان داد که ناامنی غذایی کمتر با علل طبیعی ارتباط دارد و بیشتر به علل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آسیب‌پذیری‌ها مربوط می‌شود (Battersby, 2019). بنابراین عاملیت شامل نقش‌های جنسیتی (Battersby & Peyton, 2016)، توانمندسازی گروه‌های به‌حاشیه رانده‌شده مانند زنان و شهروندان کم درآمد (Siborurema, 2019)، شفافیت تولید، پردازش، توزیع، خرده‌فروشی و ضایعات مواد غذایی (Battersby & Haysom, 2019) و دموکراتیک کردن فرآیندهای تدوین سیاست‌های عمومی (HLPE, 2020) است.

شکل ۱. چارچوب مفهومی چهار بعد امنیت غذایی و چگونگی کمک آنها به وضعیت تغذیه یک فرد

امنیت غذایی به ظرفیت سیستم‌های اجتماعی، اقتصادی و بیوفیزیکی به هم پیوسته برای برآوردن نیازهای غذایی افراد متکی است. بنابراین در حال حاضر نه تنها بر عرضه غذا، بلکه بر دسترسی فیزیکی و مقرون به صرفه بودن، ایمنی و تعادل تغذیه و نیز ترجیحات اجتماعی و فرهنگی تأکید شده است (FAO, 2003). امنیت غذایی و پایداری سیستم‌های غذایی برای مردم و برای بقای رژیم‌های سیاسی در طول تاریخ و در سرتاسر جهان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده است.

جدول ۱. شاخص‌های امنیت غذایی

شاخص	تعریف	چالش‌ها
موجود بودن	داشتن مقدار غذای کافی و با کیفیت مناسب برای رفع نیازهای غذایی افراد، عاری از مواد نامطلوب و قابل قبول در یک فرهنگ خاص که از طریق تولید داخلی یا واردات تأمین می‌شود.	<ul style="list-style-type: none"> • شکاف‌های بازدهی • کاهش سرمایه‌گذاری بخش دولتی در بخش کشاورزی • فقدان تحقیق/آموزش در حمایت از کشاورزی کم‌نهاده خارجی • فقدان حقوق منابع و حمایت از زنان کشاورز • ناکارآمدی در تولید، حمل‌ونقل پس از برداشت
	سلامتی و بهداشت اقدامات بهداشتی دسترسی و کیفیت مراقبت‌های بهداشتی آب سالم و بهداشتی	

شاخص	تعریف	چالش‌ها
		<ul style="list-style-type: none"> • انگیزه‌های ضعیف در جمع تولیدکننده • تخریب محیط‌زیست، منابع طبیعی و تنوع زیستی • تغییرات اقلیم موثر بر تولید • هدررفت و ضایعات مواد غذایی • محدودیت‌های نیروی کار در سیستم‌های کشاورزی • زیرساخت‌های ذخیره‌سازی ضعیف
		<ul style="list-style-type: none"> • عدم مقرون به صرفه بودن غذای سالم • وابستگی به واردات مواد غذایی • فقر و معیشت ناپایدار • نابرابری درآمدی • کیفیت نامناسب محیط‌های غذایی • تفاوت در جنسیت، طبقه، سن و تفاوت‌های درون خانواری در امر دسترسی • زیرساخت ضعیف برای توزیع و دسترسی به بازار برای تولیدکنندگان کوچک • تمرکز در بازارهای خرده فروشی و افزایش فاصله بین تولید و مصرف
دسترسی (اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی)	<p>داشتن امکانات مالی افراد یا خانوار برای تهیه غذای کافی در سطحی که اطمینان حاصل شود که تأمین سایر نیازهای اساسی تهدید یا به خطر نیفتد و اینکه غذای کافی برای همه، از جمله افراد و گروه‌های آسیب‌پذیر قابل دسترسی است.</p>	
		<ul style="list-style-type: none"> • کمبود گرسنگی پنهان/ریز مغذی‌ها • افزایش سطح چاقی • تنوع غذایی ضعیف • چالش‌های ایمنی مواد غذایی • رژیم‌های غذایی ناسالم و ناپایدار • تغییر الگوهای غذایی با افزایش درآمد و شهرنشینی • فقدان آب آشامیدنی سالم و بهداشتی • بیماری‌هایی که مانع جذب مواد مغذی می‌شوند • تقسیم کار جنسیتی نابرابر و زمان محدودی که زنان شاغل می‌توانند به پخت و پز و تغذیه اختصاص دهند • عدم دسترسی به اطلاعات موثق در مورد تغذیه • کیفیت نامناسب محیط‌های غذایی
بهره‌مندی	<p>داشتن یک رژیم غذایی کافی، آب تمیز، بهداشت و مراقبت‌های بهداشتی برای رسیدن به وضعیتی از سلامت تغذیه‌ای که در آن تمام نیازهای فیزیولوژیکی برآورده می‌شود.</p>	
		<ul style="list-style-type: none"> • درگیری، مهاجرت و تنش‌های ژئوپلیتیکی • فصلی بودن دسترسی به غذا • شرایط اضطراری آب‌وهوایی، بلایای طبیعی و انسانی • بحران‌های اقتصادی، اختلالات تجاری، قیمت‌های بی‌ثبات مواد غذایی • تنش‌های بیوتیک (بیماری‌ها، حشرات آفت‌زا، علف‌های هرز انگلی) • بحران‌های ایمنی غذا • تغییر تقاضای غذا / خوراک / سوخت / الوار
ثبات	<p>داشتن توانایی تضمین امنیت غذایی در صورت شوک‌های ناگهانی (به عنوان مثال یک بحران اقتصادی، بهداشتی، درگیری یا آب‌وهوایی) یا رویدادهای چرخه‌ای (مانند ناامنی غذایی فصلی).</p>	

چالش‌ها	تعریف	شاخص
<ul style="list-style-type: none"> تغییر درآمد در طول سال افزایش آسیب‌پذیری سیستم‌های تولید در برابر شوک‌ها 		
<ul style="list-style-type: none"> کمبود گرسنگی پنهان/ریز مغذی‌ها افزایش سطح چاقی تنوع غذایی ضعیف چالش‌های ایمنی مواد غذایی رژیم‌های غذایی ناسالم و ناپایدار تغییر الگوهای غذایی با افزایش درآمد و شهرنشینی فقدان آب آشامیدنی سالم و بهداشتی بیماری‌هایی که مانع جذب مواد مغذی می‌شوند تقسیم کار جنسیتی نابرابر و زمان محدودی که زنان شاغل می‌توانند به پخت و پز و تغذیه اختصاص دهند عدم دسترسی به اطلاعات موثق در مورد تغذیه کیفیت نامناسب محیط‌های غذایی 	<p>افراد یا گروه‌هایی که این توانایی را دارند که مستقلاً در مورد آنچه می‌خورند، غذاهایی که تولید می‌کنند، نحوه تولید، فرآوری و توزیع آن غذا تصمیم بگیرند و در فرآیندهای سیاستی که سیستم‌های غذایی را شکل می‌دهند، مشارکت کنند.</p>	عاملیت
<ul style="list-style-type: none"> درگیری، مهاجرت و تنش‌های ژئوپلیتیکی فصلی بودن دسترسی به غذا شرایط اضطراری آب‌وهوایی، بلایای طبیعی و انسانی بحران‌های اقتصادی، اختلالات تجاری، قیمت‌های بی‌ثبات مواد غذایی تنش‌های بیوتیک (بیماری‌ها، حشرات آفت‌زا، علف‌های هرز انگلی) بحران‌های ایمنی غذا 	<p>شیوه‌های سیستم غذایی که به بازسازی طولانی‌مدت سیستم‌های طبیعی، اجتماعی و اقتصادی کمک می‌کند و تضمین می‌کند که نیازهای غذایی نسل‌های فعلی بدون به خطر انداختن نیازهای غذایی نسل‌های آینده برآورده می‌شود.</p>	پایداری

منبع: HLPE, 2020.

امنیت غذای شهری

غذا یک کالای پولی در مناطق شهری است و بنابراین حساسیت بیشتری نسبت به قیمت مواد غذایی در مناطق شهری نسبت به مناطق روستایی وجود دارد. همچنین فقرای شهری بیشترین آسیب‌پذیری را در برابر افزایش غیرقابل پیش‌بینی قیمت مواد غذایی دارند و در برخی موارد ۷۰ تا ۸۰ درصد از درآمد خود را صرف غذا می‌کنند. این گروه‌های فقیر شهری به طور نامتناسبی تحت‌تأثیر عوامل دیگری مانند خطرات مرتبط با آب‌وهوا و بلایای زیست‌محیطی قرار دارند که از اهمیت به‌سزایی برخوردار است (Anand et al, 2019). با وجود شواهد فزاینده تأثیر شهرنشینی بر امنیت غذایی، بعد شهری امنیت غذایی هنوز نادیده گرفته شده است (Crush, 2010). افزایش نرخ شهرنشینی در کشورهای کم‌درآمد (Ritchie & Roser, 2019) و شهرنشینی همراه با فقر و گرسنگی (Warshawsky, 2016) به این معنی است که بحث امنیت غذایی به طور ویژه‌ای بعد شهری به خود می‌گیرد و شهرها در کشورهای کم‌درآمد در خط مقدم مسائل امنیت غذایی در سال‌های آینده خواهند بود (Morgan, 2009). با این حال اخیراً بازیگران کلیدی در گفتمان سیاست غذایی شروع به تصدیق اهمیت بعد شهری امنیت غذایی کرده‌اند. گزارش جهانی وضعیت امنیت غذایی و تغذیه فائو (۲۰۲۰) اهمیت مقرون به صرفه بودن مواد غذایی مغذی و اینکه چگونه قیمت مواد غذایی تأثیر قابل توجهی بر امنیت غذایی و تغذیه شهری دارد، مورد

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... / قلی‌پور و همکاران

توجه قرار داده است (FAO, 2020). بنابراین باید تغییری از سوگیری روستایی و پارادایم تولیدگرا صورت گیرد تا برنامه‌ریزان نقش خود را در پرداختن به خطرات مرتبط با امنیت غذایی در محیط‌های شهری ایفا کنند. امنیت غذایی زمانی وجود دارد که یک فرد، خانواده، جامعه، شهر، منطقه یا کشور دارای درآمد کافی و یک سیستم غذایی پایدار باشد که دسترسی پایدار روزانه و تمام سال را برای افراد و گروه‌ها به یک رژیم غذایی مغذی و فرهنگی قابل قبول تضمین کند (Smit et al, 2001). با توجه به تحقیقات محدود در زمینه دسترسی به مواد غذایی مغذی و باکیفیت در شهرها، مناطق شهری به طور متوسط در شاخص‌هایی مانند فقر و امنیت غذایی بهتر از مناطق روستایی عمل می‌کنند (Anand et al, 2019). با این حال، این اعداد نابرابری قابل توجه درون شهری را پنهان می‌کنند و ممکن است چندین گروه جمعیتی در مناطق شهری وجود داشته باشند که بسیار آسیب‌پذیرتر از جمعیت‌های روستایی باشند (Athreya et al, 2010). به طور مثال، کراش و فرین در تحقیق خود در رابطه با آفریقا استدلال می‌کنند که در دستور کار آفریقا یک "سوگیری روستایی" در مورد غذا وجود داشته است و آنها چندین مطالعه را بررسی کرده‌اند که نشان می‌دهد گرسنگی، سوءتغذیه و نارسایی رژیم غذایی در بین فقرای شهری بدتر از فقرای روستایی است (Crush et al, 2011). دلایل متعددی وجود دارد که امنیت غذایی شهری را باید از لحاظ مفهومی متمایز از امنیت غذایی روستایی دانست. یکی این است که ناامنی غذایی شهری می‌تواند به دنبال سایر محرومیت‌ها، از جمله عدم دسترسی به زیرساخت‌ها، قرار گرفتن در معرض بیماری و کمبود امکانات بهداشتی تشدید شود. فقر شهری اغلب با فقدان دسترسی به اشتغال مطمئن (Crush et al, 2014)، زیرساخت‌های اساسی، خدمات، حمایت اجتماعی و مراقبت‌های بهداشتی همراه است، که همه اینها بر توانایی خانوارها برای مقابله با مخاطرات تأثیر می‌گذارد. دلیل دوم این است که ترابری شهری بر دسترسی و مقرون‌به‌صرفه بودن غذا تأثیر می‌گذارد (Satterthwaite, 2014). در همین راستا نقش شهرها در ایجاد مناظر غذایی پایدارتر و عادلانه‌تر هم‌اکنون در عرصه‌های بین‌المللی کلیدی مانند دستور کار جدید شهری سازمان ملل یا اهداف توسعه پایدار شناخته شده است (UN, 2015; UN Habitat, 2015).

پیشینه پژوهش

سیستم‌ها و سیاست‌های غذایی شهری در سطح جهانی با مشکلات مشابهی روبه‌رو هستند که شدت و عمق آن‌ها به ویژگی‌ها و شرایط خاص زمینه هر شهر بستگی دارد (Moragues et al, 2021). بنابراین، یک راهبرد غذایی شهری به‌طور خاص طراحی می‌شود و می‌تواند اشکال بسیار متفاوتی بسته به زمینه محلی به خود بگیرد، زیرا این زمینه تعیین‌کننده اهداف، مقاصد، اقدامات ممکن، ابزارهای مورد استفاده و همچنین تأثیر اجزای آن است (Andreola et al, 2021). تحقیقات مرتبط با راهبردهای غذای شهری یا سیاستگذاری غذای شهری در ادبیات جهانی تا حدود زیادی با مطالعات موردی مختلف یافت می‌شود. در واقع سازمان‌های درگیر امر غذا در سطح جهان از جمله فائو تحقیقات میدانی ارزشمندی در مناطق مختلف انجام داده است، اما در ایران تحلیل برنامه‌های توسعه در قبل و بعد از انقلاب اسلامی (قلی‌پور و همکاران، ۱۴۰۱) ساختار بندی خاصی را در زمینه راهبردهای امنیت غذایی نشان نمی‌دهد. در همین راستا به برخی از تحقیقات مرتبط با موضوع پژوهش پرداخته خواهد شد:

- کری^۱ (۲۰۱۳) بررسی شهر بریستول را در مقاله خود با عنوان «راهبردهای غذایی اجتماعی و شهری» به عنوان مکان مطالعه انتخاب نموده و کار خود را با این سوال شروع کرده است: یک شهر چگونه می‌تواند بر سیستم غذایی تأثیر بگذارد؟ در همین راستا نخستین گام درک نحوه عملکرد سیستم غذایی و ارتباط میان عناصر مختلف آن است. گام دوم شناسایی نقاط قوت و ضعف در ارتباط با پایداری سیستم غذایی و تاب‌آوری بلندمدت است. این مقاله به بررسی چگونگی مواجهه بریستول با این چالش‌ها و تلاش آن برای آگاه‌سازی و جلب مشارکت شهروندان و تصمیم‌گیرندگان شهری می‌پردازد. این شهر با ارائه یک چارچوب جامع، سعی در توسعه یک برنامه غذایی مقاوم دارد. در کانون این چالش، یافتن سازوکارهای مؤثر برای گرد هم آوردن ذینفعان مختلف به منظور

برنامه‌ریزی و اجرای تغییرات قرار دارد.

- کوپو^۱ و همکاران (۲۰۱۷) با توجه روزافزون به مسأله تأمین غذا در شهر، در پژوهش خود بر نقش ارزیابی‌ها در هدایت فرآیندهای سیاست و برنامه‌ریزی غذای شهری برای دستیابی به امنیت غذایی پایدار تمرکز دارند. نقطه شروع مطالعه آن‌ها، مجموعه تجربیاتی از برخی شهرهاست که در سال‌های اخیر راهبردهایی برای توسعه سیستم‌های غذایی سالم‌تر و پایدارتر را اتخاذ کرده‌اند. تحلیل این تجربیات، نوآوری‌ها در ایجاد چارچوب‌های شناختی پشتیبان سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های غذایی را به نمایش گذاشته و همچنین دشواری‌های موجود در بررسی پدیده غذایی را از نظر کیفی و کمی را نشان می‌دهد. در پژوهش ایشان که به دنبال پردازش دستور غذایی در ونیز است، نویسندگان از مقایسه مطالعات موردی برای پیشنهاد موضوعات کلیدی و روش‌های تحقیق بهره گرفته‌اند. با توجه به تأثیر قوی جریان عظیم گردشگری که روزانه شهر را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بخش خدمات غذایی به‌عنوان هسته چالش‌برانگیز و راهبردی اصلی با هدف تقویت تغییرات مؤثر در سیستم غذایی شهری در نظر گرفته شده است.
- زربیان^۲ و دی‌لویس-رومرو^۳ (۲۰۲۰) به بررسی راهبردهای غذای شهری در شهر مادرید اسپانیا پرداخته‌اند. این مطالعه نشان می‌دهد که تنظیمات جدید حکمروایی غذایی شهری می‌توانند راهبردهای فراگیر و دموکراتیک بیشتری در راستای امنیت غذایی ارائه دهند. با این حال، این تنظیمات تضمینی برای حکمروایی خوب نبوده و چالش‌های زیادی مانند عملیاتی‌سازی سیاست‌های غذایی شهری و موانع زمینه‌ای باقی مانده است. به طور کلی، این مطالعه نشان می‌دهد که ارزیابی‌های انتقادی از حکمروایی امنیت غذایی می‌توانند نواقص سیستم کنونی را شناسایی کرده و به حل موانع موجود در این زمینه کمک نمایند.
- اندرولا^۴ و همکاران (۲۰۲۱) در مقاله «راهبرد غذایی شهری در حال تدوین: زمینه، هنجارها و چالش‌ها» به بررسی تکامل راهبرد غذایی شهری جدید در یک شهر متوسط ایتالیایی، یعنی ترنتو^۵، پرداخته‌اند. نویسندگان بیان کرده‌اند با وجود تعداد رو به رشد مطالعات موردی که به وعده‌ها و جنبه‌های مشکل‌ساز راهبردهای غذایی شهری توجه دارند، تحقیقات تجربی و تحلیل‌ها معمولاً نقش زمینه و بستر این فرایندها را نادیده گرفته و تأثیر سیستم‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی بر موفقیت این سیاست‌ها مورد توجه قرار نداده‌اند.
- چراغی (۱۳۹۴) در رساله دکتری خود در دانشگاه تهران با عنوان «ارائه الگوی امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان زنجان)» به این نتیجه رسیده است تأمین امنیت غذایی پایدار آحاد جامعه روستایی یکی از اهداف اساسی در برنامه‌های توسعه روستایی محسوب می‌شود. برای محاسبه میزان امنیت غذایی از سه روش راهبردهای مقابله با ناامنی غذایی در سطح خانوار، مقیاس ناامنی غذایی و سبد غذایی استاندارد استفاده شده است. وضعیت امنیت غذایی طبق روش مقیاس ناامنی غذایی نشان می‌دهد، ۳۱/۷۳ درصد خانوارها دارای امنیت غذایی، ۴۳/۱ درصد دارای ناامنی غذایی بدون گرسنگی، ۱۵/۵۲ درصد دارای ناامنی غذایی با گرسنگی متوسط و ۹/۶۵ درصد خانوارها نیز دارای ناامنی غذایی با گرسنگی شدید می‌باشند. یافته‌های توصیفی مربوط به میانگین استفاده از استراتژی‌های غذایی و غیر غذایی خانوارهای روستاهای مورد نشان می‌دهد، بالاترین میانگین استراتژی‌های غیرغذایی مربوط به شاخص‌های اضافه کاری غیر از بخش کشاورزی و قرض کردن پول برای خرید غذا و بالاترین میانگین عددی استراتژی‌های غذایی مربوط به شاخص‌های استفاده از غذای ارزان قیمت و کاهش مقدار غذایی زنان می‌باشد که جزو استراتژی‌های کم مرجع به شمار می‌روند. بررسی مربوط به وضعیت امنیت غذایی خانوارها در روش سبد غذایی خانوار نشان می‌دهد، ۳۶/۸۵ درصد خانوارها دارای امنیت غذایی و ۶۳/۱۵ درصد نیز دارای ناامنی غذایی می‌باشند. همچنین نتایج نشان

1. Coppo
2. Zerbian
3. De Luis Romero
4. Andreola
5. Trento

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... اقلی پور و همکاران

می‌دهد، در بین عوامل اقتصادی، شاخص‌های کیفیت مسکن، اراضی آبی، درآمد، یارانه دریافتی، تعداد دام کوچک، تعداد دام بزرگ، میزان درآمدهای غیر کشاورزی، تعداد افراد شاغل در خانواده و سابقه تسهیلات دریافتی و با ۸۱ درصد تبیین، در بین عوامل اجتماعی سن سرپرست خانوار و تعداد فرزندان پسر با ۶۴ درصد تبیین و در بین عوامل جغرافیایی تنها میزان روابط شهر و روستا و تعداد مراجعه به شهر با ۵۹ درصد تبیین در امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی مؤثر بوده است. بنابراین با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان گفت عوامل اقتصادی بیشترین تأثیر را در امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی دارد. همچنین الگوی مناسب جهت تحقق امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی، تنوع فعالیت‌های اقتصادی است.

- قلی‌پور و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله تحلیل سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه ایران با تأکید بر امنیت غذایی پایدار شهری عنوان کرده‌اند نتایج نشان می‌دهد که رویکرد برنامه‌های توسعه به امنیت غذایی هنوز بنیان روستایی دارد و شهرها بیشتر به عنوان مصرف‌کنندگان تولیدات روستایی مطرح هستند و برنامه‌ریزی سیستم‌های غذایی پایدار در متن این برنامه‌ها به صورت جدی پیگیری نشده است؛ لذا تحقق امنیت غذایی به عنوان خروجی سیستم‌های غذایی پایدار و تحقق حق بر غذای ساکنان شهری با مشکل روبه‌رو است. در همین راستا رویکرد برنامه‌های توسعه باید بر یکپارچه‌سازی سیاست‌های غذایی و پایداری تولیدات و برخورد هماهنگ با چالش‌های غذایی استوار باشد. پیشنهاد می‌شود در فرایند وضع قوانین توسعه، ادغام سیاست‌های غذایی پایدار و نقش برنامه ریزان شهری در سیاستگذاری غذای شهری در دستور کار قرار بگیرد.

روش پژوهش

طرح تحقیق کیفی-ترکیبی مبتنی بر رویکرد سیستمی در اینجا به دنبال کشف راهبردهای اجرایی در راستای امنیت غذای پایدار شهری در رشت است. در نتیجه غذا در این تحقیق موضوعی ترکیبی، چندگانه و فرایندمحور است که نیازمند تدوین راهبردهای مناسب در ابعاد مختلف (موجودبودن، دسترسی، بهره‌مندی، ثبات، عاملیت و پایداری) است. غذا به عنوان یک سیستم شهری مورد توجه بوده و در مراحل مختلف جمع‌آوری داده‌ها، همواره این نکته به مشارکت‌کنندگان یادآوری شده است. به عبارت دیگر امنیت غذای شهری به عنوان خروجی مثبت یک سیستم غذای شهری پایدار بررسی شده است. در واقع مسأله غذا و تغذیه و برنامه‌ریزی توسعه در این رابطه به صورت یک فرایند مدنظر قرار گرفته است. راهبرد استقرایی نشان می‌دهد کشف جزئیات راهبردها به کلیتی به نام امنیت غذایی پایدار، آن هم در فضای شهری منجر خواهد شد که پیشتر در ادبیات پژوهش دستیابی به آن متکی بر تولیدات روستایی بوده است. فرایند اجرایی پژوهش متکی بر مدل SWOT و QSPM بوده که در مراحل مختلف از پلن نخبگان مبتنی بر روش دلفی استفاده شده است. پویس موردنظر با شناخت نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید شروع شده و پس از تشکیل ماتریس عوامل داخلی و خارجی (مدل SWOT) به ارایه راهبردهای اجرایی منجر شده و سپس به رتبه‌بندی راهبردها (QSPM) انجامیده است. تعداد ۳۵ نفر از کارشناسان شامل اساتید دانشگاه و دانشجویان تحصیلات تکمیلی در ارایه اطلاعات و تکمیل فرایند تحقیق مشارکت داشته‌اند.

یافته‌ها و بحث

شناسایی عوامل داخلی و تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل داخلی

در مرحله اول اجرای مدل Swot، اقدام به شناسایی عوامل درونی و بیرونی سیستم غذای شهری رشت شده است. ارزیابی ماتریس عوامل درونی سیستم غذای شهری رشت، ۱۲ نقطه قوت و ۱۲ نقطه ضعف را نشان می‌دهد. با توجه به نظر خبرگان امتیازدهی عوامل در زمینه «رتبه» و «ضریب اهمیت (وزن)» انجام شده است.

یافته‌ها نشان می‌دهند مهمترین قوت‌ها، عوامل «اشتغال در بخش‌های مختلف سیستم غذایی (تولید، توزیع، فرآوری، بازیافت)» و «پیوند شهر و روستا (شهر- منطقه غذا)» با امتیاز نهایی ۰/۲۴ بوده‌اند. سایر قوت‌ها طیف وسیعی از عوامل مانند وجود خاک حاصلخیز (۰/۲)، قوانین محدودکننده گسترش شهری (۰/۱۶)، افزایش استانداردهای بهداشت غذایی و ایمنی مواد غذایی با استفاده از روشهای

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۶، شماره ۲۱، ۱۰۰-۱۲۳، پاییز ۱۴۰۴.

ارزیابی میزان ریسک (۰/۱۶)، وجود بازارهای محلی و دسترسی غذایی با قیمت‌های متعادل (۰/۱۲)، تداوم روند افزایش آگاهی شهروندان (سواد تغذیه‌ای) (۰/۱۶)، افزایش بهداشت مادران و کودکان (۰/۰۹)، حمایت‌های اجتماعی نهادی (۰/۱۲)، استفاده از روش‌های نوین کشاورزی (۰/۱۲)، استفاده از توان جامعه دانشگاهی و موسسات تحقیقات کشاورزی در استان (۰/۱۲) و استفاده از ظرفیت‌های کارآفرینی شهری با تأکید بر نیروی کار جوان (۰/۱۲) هستند که نشان می‌دهند سیستم موردنظر با طیفی از قوت‌ها روبه‌رو است. همچنین سیستم دارای مجموعه‌ای از ضعف‌ها هم هست. بر اساس یافته‌های پژوهش مهمترین ضعیف سیستم غذایی شهر رشت برای دستیابی به امنیت غذایی پایدار، «ضعف ساختارهای مدیریت بین بخشی و عدم وجود پایش مستمر» با امتیاز وزنی ۰/۱ و «محدودیت زمین و سایر منابع طبیعی و مدیریت بخشی در این زمینه» با امتیاز وزنی ۰/۰۸ است (جدول ۲).

جدول ۲. ماتریس عوامل داخلی (IEF) سیستم غذایی شهر رشت

ردیف	قوت‌ها	رتبه	اهمیت نسبی (وزن)	نمایندگی
S1	وجود خاک حاصلخیز	۴	۰/۰۵	۰/۲
S2	قوانین محدودکننده گسترش شهری	۴	۰/۰۴	۰/۱۶
S3	افزایش استانداردهای بهداشت غذایی و ایمنی مواد غذایی با استفاده از روشهای ارزیابی میزان ریسک	۴	۰/۰۴	۰/۱۶
S4	وجود بازارهای محلی و دسترسی غذایی با قیمت‌های متعادل	۴	۰/۰۳	۰/۱۲
S5	تداوم روند افزایش آگاهی شهروندان (سواد تغذیه‌ای)	۴	۰/۰۴	۰/۱۶
S6	افزایش بهداشت مادران و کودکان	۳	۰/۰۳	۰/۰۹
S7	حمایت‌های اجتماعی نهادی	۳	۰/۰۴	۰/۱۲
S8	اشتغال در بخش‌های مختلف سیستم غذایی (تولید، توزیع، فرآوری، بازیافت)	۴	۰/۰۶	۰/۲۴
S9	پیوند شهر و روستا (شهر- منطقه غذا)	۴	۰/۰۶	۰/۲۴
S10	استفاده از روش‌های نوین کشاورزی	۴	۰/۰۳	۰/۱۲
S11	استفاده از توان جامعه دانشگاهی و موسسات تحقیقات کشاورزی در استان	۴	۰/۰۳	۰/۱۲
S12	استفاده از ظرفیت‌های کارآفرینی شهری با تأکید بر نیروی کار جوان	۴	۰/۰۳	۰/۱۲
ضعف‌ها				
W1	کاهش مشارکت ذی‌نفعان در برنامه‌ریزی غذای شهری	۱	۰/۰۵	۰/۰۵
W2	وجود اقتصاد غیررسمی و کاهش اشتغال رسمی	۱	۰/۰۵	۰/۰۵
W3	عدم نظارت (food control) بر کیفیت تولید توسط سازمان‌های ذی‌ربط	۱	۰/۰۳	۰/۰۳
W4	ضعف زیرساخت‌ها (حمل‌ونقل، تولید و ...)	۲	۰/۰۳	۰/۰۶
W5	عدم وجود رویکرد یکپارچه در مدیریت شهری و عدم ثبات مدیریتی	۱	۰/۰۴	۰/۰۴
W6	افزایش قیمت مواد غذایی و افزایش تورم	۱	۰/۰۵	۰/۰۵
W7	محدودیت زمین و سایر منابع طبیعی و مدیریت بخشی در این زمینه	۲	۰/۰۴	۰/۰۸
W8	کشاورزی سنتی و هدررفت توان زمین و منابع آبی	۱	۰/۰۴	۰/۰۴
W9	عدم توجه به حاکمیت غذای شهری- منطقه‌ای	۱	۰/۰۵	۰/۰۵
W10	عدم وجود تعامل در سیاستگذاری‌ها و عدم شمول سیاست‌های غذای شهری	۱	۰/۰۵	۰/۰۵
W11	عدم کنترل آب‌های باران (آبخیزداری شهری)	۲	۰/۰۳	۰/۰۶
W12	ضعف ساختارهای مدیریت بین بخشی و عدم وجود پایش مستمر	۲	۰/۰۵	۰/۱
				۲/۵۱
جمع				۱

شناسایی عوامل خارجی و تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل خارجی

شناسایی فرصت‌ها و تهدیدات سیستم نشان می‌دهد فرصتی با عنوان «وجود ظرفیت‌های توسعه گردشگری پایدار با تأکید بر تنوع

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... اقلی پور و همکاران

فرهنگی در شهر رشت» با امتیاز وزنی ۰/۲۸ در رتبه اول قرار گرفته است. کاربرد رویکرد کشاورزی شهری در محلات شهری رشت (۰/۱۶)، جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی (۰/۰۹)، امکان بهره‌گیری از ظرفیت بخش خصوصی و جامعه مدنی در مدیریت سیستم‌های غذایی (۰/۱۶)، امکان استفاده از انرژی‌های پاک در تولید غذا و بهره‌گیری از انرژی حاصل از پسماند (۰/۱۶)، استفاده از نخبگان و بهره‌گیری از توان جامعه دانشگاهی (۰/۱۲)، استفاده از نقش رسانه‌های محلی - ملی (۰/۰۹)، افزایش تاب‌آوری شهری در برابر بحران‌های طبیعی و انسانی (۰/۱۶)، تولید بذر مقاوم و کیفی (۰/۱۲)، همبست انرژی، آب و زمین (۰/۲)، ایجاد همکاری بین دستگاه‌های اجرایی دخیل در امر غذا و دسترسی به داده‌های بین بخشی (۰/۲۴) و ایجاد تشکل‌ها یا شوراهای غذا در شهر و مدیریت اجتماعی غذا (حکمروابی اجتماعی) (۰/۱۶)، سایر فرصت‌هایی هستند که سیستم غذایی شهر رشت در راستای دستیابی به امنیت غذایی پایدار شهروندان می‌تواند از آن‌ها بهره گرفته و در جهت بهبود وضعیت غذا و تغذیه در شهر حرکت نماید.

در برابر فرصت‌ها، تحلیل تهدیدات نیز امری اجتناب‌ناپذیر است. این تهدیدات پس از ضعف‌های سیستم، به عنوان موانع دستیابی به امنیت غذای پایدار در شهر رشت به شمار آمده‌اند. فقدان دیدگاه بلندمدت در برنامه‌ریزی غذایی و عدم پیوستگی برنامه‌ریزی شهری و مباحث غذایی با امتیاز نهایی ۰/۱، اصلی‌ترین تهدیدات موجود در برابر سیستم غذایی شهر رشت به حساب آمده‌اند.

پس از این عوامل، تهدیداتی همچون نابرابری در روابط قدرت در زنجیره غذای شهری (۰/۰۴)، تغییرات آب‌وهوایی (۰/۰۵)، نوسان ارز و قیمت غذای جهانی و وابستگی به غذای جهانی و شرکت‌های چندملیتی (۰/۰۵)، آلودگی رودخانه‌ها، خاک و محیط‌زیست (۰/۰۴)، تداوم روند شهرنشینی و اسپرال شهری و افزایش تقاضای غذا و ریزمغذی‌ها (۰/۰۴)، افزایش ضایعات مواد غذایی و هدررفت آب در بخش کشاورزی (۰/۰۴)، تغییر الگوی مصرف خانوارهای شهری و شکلگیری هویت‌های اجتماعی (۰/۰۳)، استفاده بیش از حد از توان اکولوژیک خاک و تولید گازهای گلخانه‌ای (۰/۰۳)، سالخوردگی کشاورزان و باغداران (۰/۰۴) و فقدان دیدگاه بلندمدت در برنامه‌ریزی غذایی و عدم پیوستگی برنامه‌ریزی شهری و مباحث غذایی (۰/۱) قرار دارند (جدول ۳).

جدول ۳. تحلیل ماتریس عوامل بیرونی (EFE) سیستم غذایی شهر رشت

ردیف	قوت‌ها	رتبه	اهمیت (وزن)	ضریب	نمای امتیاز
O1	وجود ظرفیت‌های توسعه گردشگری پایدار با تأکید بر تنوع فرهنگی در شهر رشت	۴	۰/۰۷	۰/۲۸	
O2	کاربرد رویکرد کشاورزی شهری در محلات شهری رشت	۴	۰/۰۴	۰/۱۶	
O3	جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی	۳	۰/۰۳	۰/۰۹	
O4	امکان بهره‌گیری از ظرفیت بخش خصوصی و جامعه مدنی در مدیریت سیستم‌های غذایی	۴	۰/۰۴	۰/۱۶	
O5	امکان استفاده از انرژی‌های پاک در تولید غذا و بهره‌گیری از انرژی حاصل از پسماند	۴	۰/۰۴	۰/۱۶	
O6	استفاده از نخبگان و بهره‌گیری از توان جامعه دانشگاهی	۳	۰/۰۴	۰/۱۲	
O7	استفاده از نقش رسانه‌های محلی - ملی	۳	۰/۰۳	۰/۰۹	
O8	افزایش تاب‌آوری شهری در برابر بحران‌های طبیعی و انسانی	۴	۰/۰۴	۰/۱۶	
O9	تولید بذر مقاوم و کیفی	۴	۰/۰۳	۰/۱۲	
O10	همبست انرژی، آب و زمین	۴	۰/۰۵	۰/۲	
O11	ایجاد همکاری بین دستگاه‌های اجرایی دخیل در امر غذا و دسترسی به داده‌های بین بخشی	۴	۰/۰۶	۰/۲۴	
O12	ایجاد تشکل‌ها یا شوراهای غذا در شهر و مدیریت اجتماعی غذا (حکمروابی اجتماعی)	۴	۰/۰۴	۰/۱۶	
تهدیدها					
T1	نابرابری در روابط قدرت در زنجیره غذای شهری	۱	۰/۰۴	۰/۰۴	
T2	تغییرات آب‌وهوایی	۱	۰/۰۵	۰/۰۵	
T3	نوسان ارز و قیمت غذای جهانی و وابستگی به غذای جهانی و شرکت‌های چندملیتی	۱	۰/۰۵	۰/۰۵	
T4	آلودگی رودخانه‌ها، خاک و محیط‌زیست	۱	۰/۰۴	۰/۰۴	

ردیف	قوت‌ها	رتبه	اهمیت (وزن)	ضریب	نهایی	امتیاز
T5	تداوم روند شهرنشینی و اسپرال شهری و افزایش تقاضای غذا و ریزمغذی‌ها	۱	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴	
T6	عدم همبستگی بازیگران مختلف سیستم‌های غذایی	۲	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۸	
T7	افزایش ضایعات مواد غذایی و هدررفت آب در بخش کشاورزی	۱	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴	
T8	تغییر الگوی مصرف خانوارهای شهری و شکلگیری هویت‌های اجتماعی	۱	۰/۰۳	۰/۰۳	۰/۰۳	
T9	استفاده بیش از حد از توان اکولوژیک خاک و تولید گازهای گلخانه‌ای	۱	۰/۰۳	۰/۰۳	۰/۰۳	
T10	سالخوردگی کشاورزان و باغداران	۱	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴	
T11	فقدان دیدگاه بلندمدت در برنامه‌ریزی غذایی و عدم پیوستگی برنامه‌ریزی شهری و مباحث غذایی	۲	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۱	
T12	کاهش دموکراسی غذا و عدم وجود شوراهای غذای شهری	۲	۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۸	
جمع			۱		۲/۵۶	

تدوین راهبردهای امنیت غذایی پایدار شهری به کمک ماتریس تطبیقی SOWT

این بخش به عنوان اصلی‌ترین قسمت ماتریس SWOT، راهبردهای رقابتی (SO)، راهبردهای تنوع (ST)، راهبردهای بازنگری (WO) و راهبردهای تدافعی (WT) را در جهت دستیابی به امنیت غذایی شهر رشت نشان می‌دهد.

❖ راهبردهای رقابتی (SO): راهبردهای رقابتی حاصل ترکیب فرصت‌ها و قوت‌های سیستم است. در واقع این نوع از راهبردها در راستای جهش سیستم به جلو حرکت کرده و راهکارهای تهاجمی را پیشنهاد می‌کند. به عبارت دیگر سیستم با استفاده از فرصت‌ها و قوت‌های موجود، در جهت کاهش ضعف‌ها و دوری جستن از تهدیدات حرکت می‌کند. این راهبردها ایده‌آل‌ترین حالت سیستم را در آینده به همراه خواهند داشت. در ادامه فهرست نه راهبرد رقابتی در راستای امنیت غذایی پایدار شهر رشت آورده شده است.

- (S01) هم‌افزایی همه ذی‌نفعان در عرصه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری غذای شهر رشت
 - (S02) کاربری رویکرد کشاورزی شهری و باغداری شهری
 - (S03) ارتباط شهر با منطقه و روستاهای اطراف با تأکید بر نظام نوآوری منطقه‌ای
 - (S04) تأکید بر آموزش شهروندی (زنان، کودکان و سالمندان) در راستای افزایش آگاهی تغذیه‌ای و اشتراک‌گذاری دانش با ایجاد زیرساخت‌های متناسب
 - (S05) برگزاری جشنواره‌ها و مسابقات غذا با تأکید بر رویکرد آشپزی اجتماعی
 - (S06) جذب سرمایه‌گذار در راستای مدیریت پایدار سیستم‌های غذای شهری
 - (S07) مدیریت سیستم‌های غذای شهر رشت مبتنی بر رویکرد شهر هوشمند
 - (S08) مدیریت یکپارچه سیستم‌های غذای شهر رشت با تأکید بر همبست انرژی، آب و زمین
 - (S09) مدیریت سیستم‌های غذای شهر رشت بر اساس رویکرد حکمروایی هیبریدی
- ❖ راهبردهای تنوع (ST): در این راهبردها، سیستم به دنبال آن است که با استفاده از قوت‌های خود، از تهدیدات دوری جسته و اثرات آن‌ها را خنثی سازد. به عبارت دیگر هر چقدر سیستم بتواند از قوت‌های خود به نحو بهتری بهره بگیرد، کاهش اثرات تهدیدات آسان‌تر خواهد بود. در واقع رویکرد مورد استفاده از قوت‌ها در این راهبردها از اهمیت برخوردار است.

راهبردهای تنوع تدوین شده در این پژوهش به قرار زیر است:

- (ST1) اتخاذ سیاست‌های تاب‌آوری سیستم‌های غذای شهری

- (ST2) مدیریت پایدار منابع طبیعی
 - (ST3) افزایش نقش برنامه‌ریزان شهری در سیاستگذاری و مدیریت غذای شهری
 - (ST4) کاهش شکاف جنسیتی در مدیریت سیستم‌های غذایی
 - (ST5) افزایش حمایت اجتماعی از گروه‌های آسیب‌پذیر شهری
 - (ST6) ایجاد استانداردهای مناسب صنعتی با هدف بهبود، برچسب‌گذاری و بازاریابی مواد غذایی
 - (ST7) اختصاص یارانه به محصولات مغذی
 - (ST8) امنیت مالکیت تصرف زمین‌های باغی و کشاورزی شهری
 - (ST9) مدیریت ضایعات مواد غذایی . کاهش هدررفت مواد غذایی
 - ❖ راهبردهای بازنگری (WO): راهبردهای انطباقی (حداقل-حداکثر) در پی آنند تا با کاهش ضعف‌ها، حداکثر استفاده را از فرصت‌های پیش‌روی سیستم داشته باشند. در واقع در صورت وجود فرصت‌های بیرونی و وجود ضعف‌های داخلی، اتخاذ راهبردهای انطباقی مناسب‌ترین عملکرد سیستم را در پی خواهد داشت.
- راهبردهای انطباقی پژوهش حاضر عبارتند از:

- (WO1) تولید غذای ارگانیک، محلی و متناسب با فرهنگ منطقه‌ای
- (WO2) تعیین زمین برای کشاورزی و باغداری شهری در برنامه های توسعه جاری و آتی
- (WO3) افزایش امکان فروش مستقیم و تضمینی محصولات کشاورزی
- (WO4) اصلاح قوانین مرتبط با سیستم‌های غذای شهری
- (WO5) ایجاد تسهیلات حامی زنجیره‌های کوتاه عرضه مواد غذایی، مانند کشتارگاه‌های محلی، تأسیسات فرآوری، تأسیسات ذخیره‌سازی و بازارهای عمده‌فروشی
- (WO6) وضع مالیات بر تولید و عرضه غذاهای ناسالم
- (WO7) تأکید بر توانایی‌های خاص منطقه بر پایه رویکرد تخصصی‌سازی هوشمند
- (WO8) بهره‌گیری از تکنولوژی‌های جدید در جهت پایداری سیستم‌های غذای شهری
- (WO9) افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، سیستم‌های فناوری ارتباطات و حمایت مالی
- (WO10) توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده شده از طریق آموزش، سیاست‌گذاری و ابتکارات در حوزه مسکن
- (WO11) ارتقای سیاست ها و محیط نظارتی برای ترویج مصرف رژیم های غذایی و مواد غذایی مغذی، متنوع و با کیفیت و کاهش مصرف مواد غذایی ناسالم
- (WO12) نظارت بر کانال‌های غیررسمی زنجیره مواد غذایی
- ❖ راهبردهای تدافعی (WT): راهبردهای بقا یا راهبردهای دفاعی، بر رویکرد حداقل-حداقل متمرکز بوده و به دنبال کاستن ضعف‌های سیستم در راستای کاهش تهدیدات پیش‌رو هستند. در واقع این راهبردها بر حفظ موجودیت و رفع آسیب‌پذیری سیستم تأکید دارند. راهبردهای تدافعی سیستم غذایی شهر رشت در راستای امنیت غذای پایدار شهری به صورت ذیل صورت‌بندی شده است:
- (WT1) ارتقای فرهنگ غذای محلی (شهر خلاق)
- (WT2) نظارت موثر بر وضعیت امنیت غذایی خانوارهای شهری
- (WT3) ادغام برنامه‌ریزی شهری با حکمروایی سیستم‌های غذای شهری

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۶، شماره ۲۱، ۱۰۰-۱۲۳، پاییز ۱۴۰۴.

- (WT4) اتخاذ رویکرد حاکمیت غذای شهری در راستای پایداری محلی
- (WT5) توانمندسازی همه ذی‌نفعان شهری بر اساس ارزیابی و پایش مستمر وضعیت امنیت غذایی شهروندان
- (WT6) مسئولیت‌پذیری هر چه بیشتر مدیران شهری در زمینه مدیریت غذای شهری
- (WT7) حکمروایی خوب زمین شهری
- (WT8) حمایت از زنجیره غذایی کوتاه‌مدت
- (WT9) خرید تضمینی محصولات باغی و کشاورزی
- (WT10) توانمندسازی تجارت‌های کوچک و متوسط مقیاس با تأکید بر نقش تسهیلگری دولت
- (WT11) تسهیل مشارکت‌های نوآورانه و تهیه نهادی مواد غذایی مغذی توسط بازیگران دولتی و خصوصی

تجزیه و تحلیل SWOT و راهبردهای مقتضی در جدول ۴ به تفصیل بیان شده است.

جدول ۴. ماتریس SWOT عوامل سیستم غذایی شهر رشت

تهدیدها (T)	فرصت‌ها (O)	تحلیل SWOT
(T1) تابلابری در روابط قدرت در زنجیره غذایی شهری	(O1) وجود ظرفیت‌های توسعه گردشگری پایدار با تأکید بر تنوع فرهنگی در شهر رشت	
(T2) تغییرات آب‌وهوایی	(O2) کاربست رویکرد کشاورزی شهری در محلات شهری رشت	
(T3) نوسان ارز و قیمت غذای جهانی و وابستگی به غذای جهانی و شرکت‌های چندملیتی	(O3) جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی	
(T4) آلودگی رودخانه‌ها، خاک و محیط‌زیست	(O4) امکان بهره‌گیری از ظرفیت بخش خصوصی و	
(T5) تداوم روند شهرنشینی و اسپرال شهری و افزایش تقاضای غذا و ریزمغذی‌ها	(O5) امکان استفاده از انرژی‌های پاک در تولید غذا	
(T6) عدم همبستگی بازیگران مختلف سیستم‌های غذایی	(O6) بهره‌گیری از انرژی حاصل از پسماند استفاده از نخبگان و بهره‌گیری از توان جامعه دانشگاهی	
(T7) افزایش ضایعات مواد غذایی و هدررفت آب در بخش کشاورزی	(O7) استفاده از نقش رسانه‌های محلی - ملی	
(T8) تغییر الگوی مصرف خانوارهای شهری و شکلگیری هویت‌های اجتماعی	(O8) افزایش تاب‌آوری شهری در برابر بحران‌های طبیعی و انسانی	
(T9) استفاده بیش از حد از توان اکولوژیک خاک و تولید گازهای گلخانه‌ای	(O9) تولید بذر مقاوم و کیفی	
(T10) سالخوردگی کشاورزان و باغداران	(O10) همبست انرژی، آب و زمین بر اساس رویکرد حکمروایی یکپارچه	
(T11) فقدان دیدگاه بلندمدت در برنامه‌ریزی غذایی و عدم پیوستگی برنامه‌ریزی شهری و مباحث غذایی	(O11) ایجاد همکاری بین دستگاه‌های اجرایی دخیل در امر غذا و دسترسی به داده‌های بین بخشی	
(T12) کاهش دموکراسی غذا و عدم وجود شوراهای غذایی شهری	(O12) ایجاد تشکل‌ها یا شوراهای غذا در شهر و مدیریت اجتماعی غذا (حکمروایی اجتماعی)	
راهبردهای نوع (ST)	راهبردهای رقابتی (SO)	نقاط قوت (S)
(ST1) اتخاذ سیاست‌های تاب‌آوری سیستم‌های غذایی شهری	(SO1) هم‌افزایی همه ذی‌نفعان در عرصه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری غذای شهر رشت	(S1) وجود خاک حاصلخیز
(ST2) مدیریت پایدار منابع طبیعی	(SO2) کاربست رویکرد کشاورزی شهری و باغداری شهری	(S2) قوانین محدودکننده گسترش شهری
(ST3) افزایش نقش برنامه‌ریزان شهری در سیاستگذاری و مدیریت غذای شهری	(SO3) ارتباط شهر با منطقه و روستاهای اطراف با تأکید بر نظام نوآوری منطقه‌ای	(S3) افزایش استانداردهای بهداشت غذایی
(ST4) کاهش شکاف جنسیتی در مدیریت سیستم‌های غذایی	(SO4) تأکید بر آموزش شهروندی (زنان، کودکان و سالمندان) در راستای افزایش آگاهی تغذیه‌ای و	(S4) وجود بازارهای محلی و دسترسی غذایی با قیمت‌های متعادل
		(S5) تداوم روند افزایش آگاهی شهروندان (سواد تغذیه‌ای)
		(S6) افزایش بهداشت مادران و کودکان

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... اقلی پور و همکاران

(S7) حمایت‌های اجتماعی نهادی	اشتراک‌گذاری دانش با ایجاد زیرساخت‌های متناسب	(ST5) افزایش حمایت اجتماعی از گروه‌های آسیب‌پذیر شهری
(S8) اشتغال در بخش‌های مختلف سیستم غذایی (تولید، توزیع، فرآوری، بازیافت)	(S05) برگزاری جشنواره‌ها و مسابقات غذا با تأکید بر رویکرد آشپزی اجتماعی	(ST6) ایجاد استانداردهای مناسب صنعتی با هدف بهبود، پرچسب‌گذاری و بازاریابی مواد غذایی
(S9) پیوند شهر و روستا (شهر - منطقه غذا)	(S06) جذب سرمایه‌گذار در راستای مدیریت پایدار سیستم‌های غذایی شهری	(ST7) اختصاص یارانه به محصولات مغذی
(S10) استفاده از روش‌های نوین کشاورزی	(S07) مدیریت سیستم‌های غذایی شهر رشت مبتنی بر رویکرد شهر هوشمند	(ST8) امنیت مالکیت تصرف زمین‌های باغی و کشاورزی شهری
(S11) استفاده از توان جامعه دانشگاهی و موسسات تحقیقات کشاورزی در استان	(S08) مدیریت یکپارچه سیستم‌های غذایی شهر رشت با تأکید بر همبست انرژی، آب و زمین	(ST9) مدیریت ضایعات مواد غذایی . کاهش هدررفت مواد غذایی
(S12) استفاده از ظرفیت‌های کارآفرینی شهری با تأکید بر نیروی کار جوان	(S09) مدیریت سیستم‌های غذایی شهر رشت بر اساس رویکرد حکمروایی هیبریدی	
نقاط ضعف (W)	راهبردهای بازنگری (WO)	راهبردهای تدافعی (WT)
(W1) کاهش مشارکت ذی‌نفعان در برنامه‌ریزی غذای شهری	(WO1) تولید غذای ارگانیک، محلی و متناسب با فرهنگ منطقه‌ای	(WT1) ارتقای فرهنگ غذای محلی (شهر خلاق)
(W2) وجود اقتصاد غیررسمی و کاهش اشتغال رسمی	(WO2) تعیین زمین برای کشاورزی و باغداری شهری در برنامه های توسعه جاری و آتی	(WT2) نظارت موثر بر وضعیت امنیت غذایی خانوارهای شهری
(W3) عدم نظارت بر کیفیت تولید توسط سازمان‌های ذی‌ربط	(WO3) افزایش امکان فروش مستقیم و تضمینی محصولات کشاورزی	(WT3) ادغام برنامه‌ریزی شهری با حکمروایی سیستم‌های غذایی شهری
(W4) ضعف زیرساخت‌ها (حمل‌ونقل، تولید، هوشمندسازی شهری و ...)	(WO4) اصلاح قوانین مرتبط با سیستم‌های غذایی شهری	(WT4) اتخاذ رویکرد حاکمیت غذای شهری در راستای پایداری محلی
(W5) عدم وجود رویکرد یکپارچه در مدیریت شهری و عدم ثبات مدیریتی	(WO5) ایجاد تسهیلات حامی زنجیره‌های کوتاه عرضه مواد غذایی، مانند کشتارگاه‌های محلی، تأسیسات فرآوری، تأسیسات ذخیره‌سازی و بازارهای عمده‌فروشی	(WT5) توانمندسازی همه ذی‌نفعان شهری بر اساس ارزیابی و پایش مستمر وضعیت امنیت غذایی شهروندان
(W6) افزایش قیمت مواد غذایی و افزایش تورم و قیمت مسکن	(WO6) وضع مالیات بر تولید و عرضه غذاهای ناسالم	(WT6) مسئولیت‌پذیری هر چه بیشتر مدیران شهری در زمینه مدیریت غذای شهری
(W7) محدودیت زمین و سایر منابع طبیعی و مدیریت بخشی در این زمینه	(WO7) تأکید بر توانایی‌های خاص منطقه بر پایه رویکرد تخصصی‌سازی هوشمند	(WT7) حکمروایی خوب زمین شهری (منطقه بندی،
(W8) کشاورزی سنتی و هدررفت توان زمین و منابع آبی	(WO8) بهره‌گیری از تکنولوژی‌های جدید در جهت پایداری سیستم‌های غذایی شهری	(WT8) حمایت از زنجیره غذایی کوتاه‌مدت
(W9) عدم توجه به حاکمیت غذای شهری - منطقه‌ای	(WO9) افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، سیستم‌های فناوری ارتباطات و حمایت مالی	(WT9) خرید تضمینی محصولات باغی و کشاورزی
(W10) عدم وجود تعامل در سیاست‌گذاری‌ها و عدم شمول سیاست‌های غذای شهری	(WO10) توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده شده از طریق آموزش، سیاست‌گذاری و ابتکارات در حوزه مسکن	(WT10) توانمندسازی تجارت‌های کوچک و متوسط مقیاس با تأکید بر نقش تسهیلگری دولت
(W11) عدم کنترل آب‌های باران (آبخیزداری شهری)	(WO11) ارتقای سیاست‌ها و محیط نظارتی برای ترویج مصرف رژیم‌های غذایی و مواد غذایی مغذی، متنوع و با کیفیت و کاهش مصرف مواد غذایی ناسالم	(WT11) تسهیل مشارکت‌های نوآورانه و تهیه نهادی مواد غذایی مغذی توسط بازیگران دولتی و خصوصی

تعیین موقعیت و تعیین راهبردهای اصلی با استفاده از ماتریس ارزیابی موقعیت

نتایج ماتریس استراتژی‌ها و اولویت‌های اجرایی (IF) در جهت دستیابی به امنیت غذایی پایدار شهر رشت نشان می‌دهد که سیستم از نظر عوامل داخلی در وضع متوسط قرار دارد (IEF=۲/۵۳) و از منظر ماتریس عوامل خارجی نیز جایگاه آن در حد متوسط ارزیابی شده است (EFE=۲/۵۶). از آنجا که ماتریس IF در خانه ۵ قرار دارد، بنابراین باید برای پیشبرد سیستم موردنظر، راهبردهای اجرایی باید حافظ و نگهدار وضع موجود باشد.

نمره نهایی ماتریس ارزیابی عوامل خارجی (EFE)	نمره نهایی ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)		
	ضعیف ۱-۱/۹۹	متوسط ۲/۹۹-۲	قوی ۳-۴
	III	II	I
	VI	V	IV
میانگین ۲-۲/۹۹	●		
قوی ۳-۴			
ضعیف ۱-۱/۹۹	IX	VIII	VII

شکل ۲. ماتریس استراتژی‌ها و اولویت‌های اجرایی (IF)

ماتریس چارخانه داخلی و خارجی راهبرد قابل اجرا را، تهاجمی (SO) معرفی کرده است. به عبارت دیگر با توجه به شرایط پیچیده و پویای سیستم غذایی شهرها، نمی‌توان از وضعیت راهبردی قطعی صحبت کرد، بنابراین در وهله اول در کنار راهبردهای محافظه‌کارانه و حفظ وضع موجود، در مرحله بعدی نیازمند راهبردهای تهاجمی در راستای توسعه شهری رشت هستیم. به بیانی دیگر اولین وظیفه برنامه‌ریزی راهبردی این است که اجازه ندهد وضعیت بدتر شود. سپس و در گام بعدی به دنبال تدوین راهبردهای تهاجمی، جهش سیستم را نشانه رفته و نظام غذایی شهر رشت به سمت‌وسویی سوق دهد که امنیت غذایی پایدار را در پی داشته باشد (شکل ۲).

۴	امتیاز نهایی ماتریس ارزیابی عوامل داخلی (IFE)		امتیاز نهایی ماتریس عوامل خارجی (EFE)
	محافظه‌کارانه (WO) خانه (۲)	تهاجمی (SO) خانه (۱)	
۲/۵	●		
۱	تدافعی (WT) خانه (۴)	رقابتی (ST) خانه (۳)	
	۲/۵		۴

شکل ۳. ماتریس چارخانه داخلی و خارجی

اولویت‌بندی راهبردهای پیشنهادی با استفاده از ماتریس QSPM

در این مرحله هدف اولویت‌بندی راهبردهای تدوین شده در بخش قبلی است. در واقع در اینجا هدف آن است که راهبردهای اجرایی برسیم که در ابتدا اجرا شوند و باید برای اجرای آن‌ها برنامه اقدام طراحی کنیم و سپس ارزیابی و پایش انجام دهیم. به زبانی دیگر از رهیافت این راهبردهاست که سیستم غذایی شهر رشت در راستای امنیت غذایی پایدار حرکت خواهد کرد. این راهبردها در دو دسته

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... اقلی پور و همکاران

راهبردهای محافظه کارانه (WO) و تهاجمی (SO) قرار گرفته‌اند. جدول ۵ به راهبردهای محافظه کارانه اختصاص یافته است. رویکرد این راهبردهای یازده گانه که به راهبردهای انطباقی شهرت دارند، کاهش ضعف‌های سیستم غذایی شهر رشت خواهد بود، تا بتوان از فرصت‌های بیرونی به نحو احسن بهره گرفت. بنابراین سیستم موردنظر برای آنکه بتواند در مسیر پایداری حرکت نماید، ابتدا باید ضعف‌های خود را کاهش دهد. این ضعف‌ها به عنوان مانعی برای توسعه سیستم عمل کرده و پایداری آن را در آینده به مخاطره خواهند انداخت. اگر سیستم از مرحله کاهش ضعف‌ها به سلامت گذر کند، می‌تواند از فرصت‌های بیرونی استفاده کرده و خود را برای ورود به راهبردهای تهاجمی آماده نماید. در دسته راهبردهای محافظه کارانه، اولین راهبرد (شماره یک) «تولید غذای ارگانیک، محلی و متناسب با فرهنگ منطقه‌ای» است. پس از آن راهبرد شماره ده، یعنی «توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده شده از طریق آموزش، سیاست‌گذاری و ابتکارات در حوزه مسکن» قرار دارد که در فرایند اولویت‌بندی رتبه دوم را داراست. جایگاه سوم به راهبرد شماره هفت با عنوان «تأکید بر توانایی‌های خاص منطقه بر پایه رویکرد تخصصی‌سازی هوشمند» اختصاص یافته است. در ادامه راهبرد شماره یازده (ارتقای سیاست‌ها و محیط نظارتی برای ترویج مصرف رژیم‌های غذایی و مواد غذایی مغذی، متنوع و با کیفیت و کاهش مصرف مواد غذایی ناسالم) در جایگاه چهارم؛ راهبرد شماره دو (تعیین زمین برای کشاورزی و باغداری شهری در برنامه‌های توسعه جاری و آتی) در جایگاه پنجم؛ راهبرد شماره چهار (اصلاح قوانین مرتبط با سیستم‌های غذایی شهری) در جایگاه ششم؛ راهبرد شماره نهم (افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، سیستم‌های فناوری ارتباطات و حمایت مالی) در جایگاه هفتم؛ راهبرد شماره هشت (بهره‌گیری از تکنولوژی‌های جدید در جهت پایداری سیستم‌های غذایی شهری) در جایگاه هشتم؛ راهبرد شماره پنجم (ایجاد تسهیلات حامی زنجیره‌های کوتاه عرضه مواد غذایی، مانند کشتارگاه‌های محلی، تأسیسات فرآوری، تأسیسات ذخیره‌سازی و بازارهای عمده‌فروشی) در جایگاه نهم؛ راهبرد شماره سوم (افزایش امکان فروش مستقیم و تضمینی محصولات کشاورزی) در جایگاه دهم و راهبرد شماره شش (وضع مالیات بر تولید و عرضه غذاهای ناسالم) در جایگاه یازدهم قرار گرفته است.

جدول ۵. اولویت‌بندی راهبردهای اجرایی محافظه کارانه (WO)

رتبه	علامت اختصاری راهبرد	راهبرد	شماره
۱	WO ₁	تولید غذای ارگانیک، محلی و متناسب با فرهنگ منطقه‌ای	۱۳/۰۴
۲	WO ₁₀	توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده شده از طریق آموزش، سیاست‌گذاری و ابتکارات در حوزه مسکن	۱۰/۵
۳	WO ₇	تأکید بر توانایی‌های خاص منطقه بر پایه رویکرد تخصصی‌سازی هوشمند	۱۰/۲۱
۴	WO ₁₁	ارتقای سیاست‌ها و محیط نظارتی برای ترویج مصرف رژیم‌های غذایی و مواد غذایی مغذی، متنوع و با کیفیت و کاهش مصرف مواد غذایی ناسالم	۱۰
۵	WO ₂	تعیین زمین برای کشاورزی و باغداری شهری در برنامه‌های توسعه جاری و آتی	۹/۷۶
۶	WO ₄	اصلاح قوانین مرتبط با سیستم‌های غذایی شهری	۹/۷۲
۷	WO ₉	افزایش سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، سیستم‌های فناوری ارتباطات و حمایت مالی	۹/۵۲
۸	WO ₈	بهره‌گیری از تکنولوژی‌های جدید در جهت پایداری سیستم‌های غذایی شهری	۹/۳۸
۹	WO ₅	ایجاد تسهیلات حامی زنجیره‌های کوتاه عرضه مواد غذایی، مانند کشتارگاه‌های محلی، تأسیسات فرآوری، تأسیسات ذخیره‌سازی و بازارهای عمده‌فروشی	۸/۶۷
۱۰	WO ₃	افزایش امکان فروش مستقیم و تضمینی محصولات کشاورزی	۸/۱۵
۱۱	WO ₆	وضع مالیات بر تولید و عرضه غذاهای ناسالم	۷/۶۳

دسته دوم راهبردهای اجرایی پژوهش حاضر، راهبردهای تهاجمی یا SO هستند. این راهبردهای حداکثر- حداکثر که بر کاربست قوت‌ها و فرصت‌های همزمان سیستم در راستای دستیابی به اهداف اشاره دارد، ایده‌آل‌ترین حالت ممکن برای یک سیستم پیچیده و پویای شهری است. در واقع در این حالت سیستم با اتخاذ راه‌حل‌های کنشگرانه، به تنظیم راهبردها می‌پردازد. در پژوهش حاضر تأکید بر این راهبردها پس از راهبردهای محافظه کارانه، به عنوان بستری برای برنامه‌ریزی راهبردی، بسیار کمک‌کننده خواهد بود؛ چرا که

پژوهش‌های جغرافیای اقتصادی، دوره ۶، شماره ۲۱، ۱۰۰-۱۲۳، پاییز ۱۴۰۴.

امنیت غذای شهری موضوعی پیچیده و چندوجهی است و از طرف دیگر امر توسعه شهری نیز بدون دید سیستماتیک و کلی اساساً راه به جایی نمی‌برد و برنامه‌ریز شهری ناگزیر به برنامه‌ریزی از طریق مجموعه‌ای از راهبردهاست که کلیت سیستم را مورد توجه قرار داده باشد. راهبردهای نه‌گانه تهاجمی پژوهش حاضر در جدول ۶ اولویت‌بندی شده‌اند. راهبرد شماره ۱، با نمره جذابیت ۱۲/۶۹ و با عنوان «مدیریت سیستم‌های غذای شهر رشت بر اساس رویکرد حکمروایی هیبریدی»، اولین راهبرد تهاجمی قابل قبول برای اجرایی شدن است. راهبرد «هم‌افزایی همه ذی‌نفعان در عرصه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری غذای شهر رشت» با نمره جذابیت ۱۲/۰۲، در رده دوم و راهبرد «مدیریت یکپارچه سیستم‌های غذای شهر رشت با تأکید بر همبست انرژی، آب و زمین» با نمره جذابیت ۱۱/۸۶ در رتبه سوم راهبردهای تهاجمی-اجرایی قرار گرفته است. همچنین راهبرد «جذب سرمایه‌گذار در راستای مدیریت پایدار سیستم‌های غذای شهری» با نمره جذابیت ۱۱/۴۸؛ راهبرد «کاربست رویکرد کشاورزی شهری و باغداری شهری» با نمره جذابیت ۱۱/۴۷؛ راهبرد «تأکید بر آموزش شهروندی (زنان، کودکان و سالمندان) در راستای افزایش آگاهی تغذیه‌ای و اشتراک‌گذاری دانش با ایجاد زیرساخت‌های متناسب» با نمره جذابیت ۱۱/۲؛ راهبرد «ارتباط شهر با منطقه و روستاهای اطراف با تأکید بر نظام نوآوری منطقه‌ای» با نمره جذابیت ۱۱/۱۷؛ راهبرد «مدیریت سیستم‌های غذای شهر رشت مبتنی بر رویکرد شهر هوشمند» با نمره جذابیت ۱۰/۵۲ و راهبرد «برگزاری جشنواره‌ها و مسابقات غذا با تأکید بر رویکرد آشپزی اجتماعی» با نمره جذابیت ۸/۶۶، راهبردهایی هستند که سیستم غذایی شهر رشت در راستای دستیابی به امنیت غذایی پایدار باید مورد توجه، اجرا و پایش قرار دهد.

جدول ۶. اولویت‌بندی راهبردهای تهاجمی قابل اجرا

رتبه	علامت اختصاری راهبرد	راهبرد	نمره جذابیت
۱	SO ₉	مدیریت سیستم‌های غذای شهر رشت بر اساس رویکرد حکمروایی هیبریدی	۱۲/۶۹
۲	SO ₁	هم‌افزایی همه ذی‌نفعان در عرصه تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری غذای شهر رشت	۱۲/۰۲
۳	SO ₈	مدیریت یکپارچه سیستم‌های غذای شهر رشت با تأکید بر همبست انرژی، آب و زمین	۱۱/۸۶
۴	SO ₆	جذب سرمایه‌گذار در راستای مدیریت پایدار سیستم‌های غذای شهری	۱۱/۴۸
۵	SO ₂	کاربست رویکرد کشاورزی شهری و باغداری شهری	۱۱/۴۷
۶	SO ₄	تأکید بر آموزش شهروندی (زنان، کودکان و سالمندان) در راستای افزایش آگاهی تغذیه‌ای و اشتراک‌گذاری دانش با ایجاد زیرساخت‌های متناسب	۱۱/۲
۷	SO ₃	ارتباط شهر با منطقه و روستاهای اطراف با تأکید بر نظام نوآوری منطقه‌ای	۱۱/۱۷
۸	SO ₇	مدیریت سیستم‌های غذای شهر رشت مبتنی بر رویکرد شهر هوشمند	۱۰/۵۲
۹	SO ₅	برگزاری جشنواره‌ها و مسابقات غذا با تأکید بر رویکرد آشپزی اجتماعی	۸/۶۶

نتیجه‌گیری

یک راهبرد غذایی مؤثر شهری برای تقویت سیستم‌های غذایی پایدار، تاب‌آور و عادلانه در شهرها ضروری است. با اولویت‌بندی تولید غذای محلی، افزایش دسترسی به غذا و ترویج مشارکت اجتماعی، مناطق شهری می‌توانند به چالش‌های مهمی مانند ناامنی غذایی، تخریب محیط زیست و مسائل بهداشت عمومی رسیدگی کنند. همکاری میان ذینفعان از جمله دولت، کسب‌وکارهای محلی، سازمان‌های غیرانتفاعی و ساکنان برای پیاده‌سازی راه‌حل‌ها و سیاست‌های نوآورانه‌ای که از یک اکوسیستم غذایی شهری شکوفا حمایت می‌کند، حیاتی است. با ادامه رشد شهرها، اتخاذ یک رویکرد جامع و سیستمی نسبت به استراتژی غذایی نه تنها کیفیت زندگی ساکنان شهری را بهبود می‌بخشد، بلکه به اهداف اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی گسترده‌تری نیز کمک می‌کند. پذیرش این اصول به ایجاد شهرهایی که نه تنها از نظر غذایی امن باشند، بلکه پرجنب و جوش و فراگیر نیز باشند، کمک خواهد کرد. تحقیق حاضر با نگاهی به وضعیت شهر رشت و بر اساس نگرش نخبگان انجام گرفته است. رویکرد راهبردی حاکم بر پژوهش نشان داد راهبردهای اجرایی در راستای امنیت

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... اقلی پور و همکاران

غذایی شهر رشت در قالب دو دسته راهبردهای بازنگری و رقابتی قرار گرفته‌اند. در واقع الگوی راهبردی سیستم غذایی شهر رشت بیانگر آن است که با شناخت نقاط ضعف درونی، ابتدا باید از فرصت‌های بیرونی بهره جست. در این گام از روند رو به زوال سیستم جلوگیری شده و استفاده از فرصت‌ها، امکان بهبود وضعیت را فراهم می‌آورد. در مرحله بعد و در راستای راهبردهای رقابتی (تهاجمی) می‌توان جهش سیستم غذایی شهر رشت را با هدف دستیابی به امنیت غذایی پایدار، تاب‌آور و عادلانه گام برداشت. بنابراین برنامه‌ریزی راهبردی به عنوان روشی هدفمند و آینده‌نگر، امنیت غذایی شهر رشت را به عنوان پدیده‌ای پیچیده و چندوجهی در نظر گرفته و همانطور که ساختار بندی راهبردهای چهارگانه نشان می‌دهد، غذا را به عنوان یک پدیده سیستمی ارزیابی کرده است. تنها با این دیدگاه می‌توان امیدوار بود که امنیت غذایی پایدار در شهری همانند رشت که از ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی و کالبدی دارای همبستگی زیادی است، محقق گردد. علاوه بر آن امنیت غذایی و شاخص‌های ششگانه آن نیز نیازمند این دیدگاه کل‌نگر و همه‌جانبه بوده و بدون آن پروژه‌های ناقص به شمار می‌رود و از انجام رسالت خود که همانا تحقق حق بر غذای شهری است، باز می‌ماند.

حامی مالی

بنا به اظهار نظر نویسنده مسئول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهام نویسندگان در پژوهش

این مقاله برگرفته از رساله دکتری یاسر قلی‌پور با عنوان «تبیین الگوی آینده‌نگاری توسعه شهری و امنیت غذایی پایدار (مطالعه موردی: شهر رشت)» است که با راهنمایی دکتر محسن احدنژاد روشتی و مشاوره دکتر ابوالفضل مشکینی و راهنمایی دوره فرصت مطالعاتی دکتر نادر زالی در دانشگاه زنجان دفاع شده است.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه افراد، به دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکت آنها در این مقاله تشکر و قدرانی می‌نمایند.

منابع

- چراغی، مهدی. (۱۳۹۴). ارائه الگوی امنیت غذایی پایدار خانوارهای روستایی (مطالعه موردی: شهرستان زنجان)، رساله دکتری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
- قلی‌پور، یاسر و احدنژاد روشتی، محسن و مشکینی، ابوالفضل (۱۴۰۱). تحلیل سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه ایران با تأکید بر امنیت غذایی پایدار شهری، جغرافیا و پایداری محیط، ۱۲ (۴)، ۱۱۹-۱۳۸.
- Anand, S., Jagadeesh, K., Adelina, C., & Koduganti, J. (2019). Urban food insecurity and its determinants: A baseline study of Bengaluru. Environment and Urbanization, 31(2), 421-442.
- Anderson, M.D.; Cook, J.T. (1999). Community food security: Practice in need of theory? Agric. Hum. Values, 16, 141-150.
- Andreola, M., Pianegonda, A., Favargiotti, S., & Forno, F. (2021). Urban food strategy in the making: Context, conventions and contestations. Agriculture, 11(2), 177.
- Armar-Klimesu, M. (2000). Urban agriculture and food security, nutrition and health. In Growing Cities, Growing Food: Urban Agriculture on the Policy Agenda. A Reader on Urban Agriculture; Baker, N., Dubbeling, M., Gundel, S., Sabel-Koschella, U., de Zeeuw, H., Eds.; Deutsche Stiftung für Internationale Entwicklung: Feldafing, Germany; pp. 99-117.
- Barrett, C. B. (2010). Measuring food insecurity. England: American Association for the Advancement of Science.
- Battersby, J.; Haysom, G. (2019). Linking food security, urban food systems, poverty and urbanization. In Urban Food Systems Governance and Poverty in African Cities; Battersby, J., Watson, V., Eds.; Routledge: New York, NY, USA, 2019; pp. 56-67.
- Carey, J. (2013). Urban and community food strategies. The case of Bristol. International Planning Studies, 18(1), 111-128.

- Clover, J.(2003). [Food security in sub-Saharan Africa](#). Afr. Secur. Stud, 12, 5–15.
- Cohen, N.(2011). [How Great Cities are Fed Revisited: Ten municipal policies to support the New York City foodshed](#). Fordham Environ. Law Rev. 2011, 22, 691–710.
- Connolly-Boutin, L.; Smit, B.(2016). [Climate change, food security, and livelihoods in sub-Saharan Africa](#). Reg. Environ. Chang, 16, 385–399.
- Coppo, G., Stempfle, S., & Reho, M. (2017). [Urban food strategies and plans: Considerations on the assessment construction](#). City, Territory and Architecture, 4, 1-7.
- Crush, J.; Frayne, B. (2010). [The Invisible Crisis: Urban Food Security in Southern Africa](#); Unity Press: Cape Town, South Africa.
- Crush, J.S & Frayne. G.B. (2011). [Urban food insecurity and the new international food security agenda](#), Development Southern Africa Vol 28, No 4, pages 527–544.
- FAO (2003). [Trade Reforms and Food Security: Conceptualizing the Linkages](#); FAO: Rome, Italy.
- FAO. (2008). An introduction to the basic concepts of food security. Retrieved from www.foodsec.org/docs/concepts_guide_on_22/08/2019.
- FAO.(1983). [World Food Security: A Reappraisal of the Concepts and Approaches](#). Director General's Report. Rome.
- FAO.(2020). [Global Forum on Food Security and Nutrition \(FSN Forum\)](#), Advancing knowledge Supporting policy-making Impacting lives.
- Frayne, B., Pendleton, W., Crush, J., Acquah, B., Battersby-lennard, J., Bras, E., & Zanamwe, L. (2010). [The State of urban food Insecurity in southern Africa](#). Urban food security series No. 2. Kingston and Cape Town: Queen's University and AFSUN.
- Godfray, H.C.J., Beddington, J.R., Crute, I.R., Haddad, L., Lawrence, D., Muir, J.F., Toulmin, C. (2010). [Food security: the challenge of feeding 9 billion people](#). Science 327 (5967), 81-818.
- Havas, K., & Salman, M. (2011). [Food security: Its components and challenges](#). International Journal of Food Safety, Nutrition and Public Health, 4(1), 4–11.
- HLPE.(2020). [Food security and nutrition: building a global narrative towards 2030](#). A report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security, Rome.
- Ilieva, R. T. (2017). [Urban food systems strategies: A promising tool for implementing the SDGs in practice](#). Sustainability, 9(10), 1707.
- Javadi, A., Ghahremanzadeh, M., Sassi, M., Javanbakht, O., & Hayati, B. (2022). [Economic evaluation of the climate changes on food security in Iran: application of CGE model](#). Theoretical and Applied Climatology, 1-19.
- Maxwell, S.(1996), [Food security: a post-modern perspective](#). Food Policy 21 (2), 155–170. [https://doi.org/10.1016/0306-9192\(95\)00074-7](https://doi.org/10.1016/0306-9192(95)00074-7)
- Moragues, A., Morgan, K., Moschitz, H., Neimane, I., Nilsson, H., Pinto, M., ... & Halliday, J. (2013). [Urban food strategies. The rough guide to sustainable food systems](#).
- Moragues, A.; Morgan, K.; Moschitz, H.; Neimane, I.; Nilsson, H.; Pinto, M.; Halliday, J. (2013).[Urban Food Strategies. The Rough Guide to Sustainable Food Systems](#). Available online: <https://orgprints.org/28860/>.
- Pendleton, W., Nickanor, N., & Pomuti, A. (2012). [The state of urban food insecurity in Windhoek, Namibia](#). AFSUN Urban Food Security Series.
- SACN (South African Cities Network). (2015). [A Study on Current and Future Realities for Urban Food Security in South Africa](#); SACN: Braamfontein, South Africa.
- Satterthwaite, D., McGranahan, G., & Tacoli, C. (2010). [Urbanization and its implications for food and farming. Philosophical transactions of the royal society B: biological sciences](#), 365(1554), 2809-2820.
- Sen, A. (1982). [Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation](#); Oxford University Press: Oxford, London.
- Sgroi, F. (2022). [The circular economy for resilience of the agricultural landscape and promotion of the sustainable agriculture and food systems](#). Journal of Agriculture and Food Research, 8, 100307.
- Siborurema, E.(2019). [The Contribution of Urban Agriculture to Sustainable Development: Potential Role in Improving Food Security and Reducing Poverty](#). Master's Thesis, Stellenbosch University, Stellenbosch, South Africa.
- Slade, C.; Baldwin, C.; Budge, T. (2016).[Urban planning roles in responding to food security needs](#). J. Agric. Food Syst. Community Dev, 7, 33–48.
- Smit, J., Nasr, J., & Ratta, A. (2001). [Urban agriculture: food, jobs and sustainable cities](#). New York, USA, 2, 35-37.
- Sonnino, R. (2009). [Feeding the city: Towards a new research and planning agenda](#). International Planning Studies, 14(4), 425–435.
- Sonnino, R.(2016). [The new geography of food security: Exploring the potential of urban food strategies](#). Geogr. J, 182, 190–200, doi:10.1111/geoj.12129.
- Tacoli, C.; Bukhari, B.; Fisher, S.(2013). [Urban Poverty, Food Security and Climate Change: Working Paper](#); IIED: London, UK.

برنامه‌ریزی راهبردی امنیت ... / اقلی‌پور و همکاران

Thompson, H.E.; Berrang-Ford, L.; Ford, J.D. (2010). [Climate change and food security in sub-Saharan Africa: A systematic literature review](#). Sustainability, 2, 2719–2733.

Toth, A.; Rendall, S.; Reitsma, F.(2016). [Resilient food systems: A qualitative tool for measuring food resilience](#). Urban Ecosyst.19, 19–43.

Webb, P., Coates, J., Frongillo, E., Lorge Rogers, B., Swindale, A., Bilinsky, P.(2006). [Measuring household food insecurity: why it's so important and yet so difficult to do](#). J. Nutrit. 136 (5), 1404S–1408S. <https://doi.org/10.1093/jn/136.5.1404S>.

Zerbian, T., & de Luis Romero, E. (2023). [The role of cities in good governance for food security: lessons from Madrid's urban food strategy](#). Territory, Politics, Governance, 11(4), 794-812.